

**UNIVERZITA OBRANY
UNIVERSITY OF DEFENCE**

**Sborník z mezinárodní konference
LEADERSHIP V TEORII A PRAXI**

**International Conference Proceedings:
LEADERSHIP IN THEORY AND PRACTICE**

„Výzvy pro vzdělávání a přípravu personálu pro
ozbrojené a bezpečnostní složky“

„Challenges for the Education and Training of Personnel
for the Armed and Security Forces“

**Univerzita obrany
Brno 2024**

Vědecký výbor / Science Committee

- **brig. gen. prof. RNDr. Zuzana Kročová, Ph.D.** UO Brno
- **plk. gšt. Ing. Jan Drozd, Ph.D.** FVL UO Brno
- **doc. PhDr. Ivana Nekvapilová, Ph.D.** FVL UO, Brno
- **plk. gšt. Ing. Jan Zezula, Ph.D.** FVL UO Brno
- **assoc. prof. Wojciech Horyń, Ph.D.** Military University of Land Forces, Wrocław, Poland
- **prof. nadzw. dr hab. inż. Tadeusz Leczykiewicz, Ph.D.** Wyższą Szkołą Bankową w Poznaniu, Poznań, Polska
- **prof. dr hab. Jan Maciejewski** Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polska
- **doc. Ing. Jakub Odehnal, Ph.D.** FVL UO, Brno
- **doc. PhDr. Mária Petrufová, Ph.D.** Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš, Slovensko
- **doc. Mgr. Ing. Radomír Saliger, Ph.D.** FVL UO, Brno
- **pplk. Ing. Petr Urban, MBA** FVL UO Brno
- **prof. doc. PhDr. Jaroslav Veteška, Ph.D.** UJEP, Ústí nad Labem
- **Mgr. Jaromír Ďuriš, Ph.D.** FVL UO, Brno
- **doc. Ing. Lubomír Belan, Ph.D.** AOS Liptovský Mikuláš, Slovensko
- **doc. Karol Murdza, Ph.D.** Akadémia policajného zboru v Bratislave, Slovensko
- **PhDr. Mária Martinská, Ph.D.** AOS Liptovský Mikuláš, Slovensko
- **genmjr. v.v. Ing. Jindřich Joch** AOS Liptovský Mikuláš, Slovensko
- **mjr. Ing. Michal Hrnčiar, Ph.D.** AOS Liptovský Mikuláš, SR
- **prof. JUDr. Karel Marek, CSc.** FVL UO Brno
- **doc. JUDr. Ondřej Horák, Ph.D.** FVL UO Brno

Organizační výbor/ Organization Committee

- **doc. PhDr. Ivana Nekvapilová, Ph.D.**
FVL UO, Brno
- **pplk. Ing. Petr Urban, MBA**
FVL UO Brno
- **doc. Mgr. Ing. Radomír Saliger, Ph.D.**
FVL UO, Brno
- **Mgr. Jaromír Ďuriš, Ph.D.**
FVL UO, Brno
- **PhDr. Radek Mitáček, Ph.D.**
FVL UO, Brno
- **Mgr. David MacGillavry, Ph.D.**
FVL UO, Brno
- **mjr. Ing. Miroslav Polach, Ph. D**
FVL UO, Brno
- **kpt. Mgr. Roman Dont, MBA**
FVL UO, Brno
- **kpt. Ing. Evžen Tondl**
FVL UO, Brno

Recenzenti:

Editoři sborníku: kpt. Ing. Evžen Tondl, kpt. Mgr. Roman Dont, MBA

©Univerzita obrany

© Autoři příspěvků

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

Copyright © 2024

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced without the prior permission of University of Defence in Brno University Press.

ISBN 978-80-7582-485-1

Slovo úvodem

Katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd, která vznikla 1. 7. 2023 navázala na tradici Katedry leadershipu Fakulty vojenského leadershipu v pořádání pravidelných konferencí nebo workshopů zaměřených na vzdělávání a přípravu personálu pro vojenskou a širší bezpečnostní sféru v oblasti soft skills s důrazem na přípravu velitelského sboru bezpečnostních složek státu. Realizované konference, včetně této v roce 2023 byly, jsou a věříme, že stále budou příležitostí pro osobní setkávání akademických a vědeckých pracovníků s předmětnou odbornou profilací s veliteli a vedoucími pracovníky ozbrojených a bezpečnostních složek státu, příležitostí pro výměnu zkušeností a poznatků, díky níž se uskutečňuje žádoucí propojení mezi teorií a praxí tolik potřebné pro zajištění kvality vzdělávání a přípravy personálu. Kvalita vzdělávacího procesu je nezbytná pro formování profesních kompetencí pro změněné pracovní prostředí a podmínky v důsledku dynamického technologického vývoje 21. století.

V roce 2023 bylo jednání konference zaměřeno na následující oblasti: moderní trendy v oblasti edukace profesionálů ve vojenském a civilním prostředí; požadavky na kompetence a jejich rozvoj u vojáků, velitelů, manažerů a vedoucích pracovníků; kvalitu života profesionálů a minimalizaci rizik spojených s výkonem profesí ve vojenském a civilním prostředí. Tyto oblasti zastupují jednotlivé příspěvky ve sborníku.

Sborník je sestaven z příspěvků, které jejich autoři zaslali organizačnímu výboru konference ve stanoveném termínu, v požadovaném formátu a prošly recenzním posouzením. Neobsahuje texty všech příspěvků, které byly v rámci programu konference představeny, nejsou v něm zastoupeny příspěvky hlavních řečníků a hostů konference přednesené v rámci dopoledního jednání konference.

doc. PhDr. Ivana Nekvapilová, Ph.D.
vedoucí katedry aplikovaných sociálních a humanitních věd

Obsah

VZDĚLÁVÁNÍ PERSONÁLU REZORTU MINISTERSTVA OBRANY V RÁMCI PRIMÁRNÍ PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	5
EDUCATION OF MINISTRY OF DEFENSE STAFF IN PRIMARY PREVENTION OF RISK BEHAVIOR.....	5
Jaromír ĎURIŠ.....	5
Z HISTORIE VZDĚLÁVÁNÍ PŘÍSLUŠNÍKŮ EKONOMICKÉ SLUŽBY ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY	10
FROM THE HISTORY OF THE EDUCATION OF MEMBERS OF THE ECONOMIC SERVICE OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC.....	10
Alojz FLACHBART, Roman HORÁK, Lenka BRIZGALOVÁ.....	10
FILOZOFICKÝ POHLED NA VODCOVSTVO	17
A PHILOSOPHICAL VIEW OF LEADERSHIP.....	17
Marek GREJTÁK	17
KOGNITIVNÍ VÝKON A COPINGOVÉ STRATEGIE STUDENTŮ: INOVACE HODNOCENÍ V KONTEXTU ARMÁDNÍHO VÝCVIKU.....	23
COGNITIVE PERFORMANCE AND COPING STRATEGIES OF STUDENTS: INNOVATION IN ASSESSMENT WITHIN THE CONTEXT OF MILITARY TRAINING	23
Jana HORÁKOVÁ	23
K PRAMENŮM A PRAVIDLŮM SOUKROMÉHO PRÁVA	29
ON THE SOURCES AND RULES OF PRIVATE LAW	29
Karel MAREK, Leopold SKORUŠA.....	29
KRIZOVÁ INTERVENCE V BEZPEČNOSTNÍCH SBORECH	43
CRISIS INTERVENTION IN THE SECURITY FORCES	43
Radek Mitáček	43
VLIV VIRTUÁLNÍ REALITY NA FYZIOLOGII JEDINCE	48
THE EFFECT OF VIRTUAL REALITY ON THE PHYSIOLOGY OF THE INDIVIDUAL	48
Petr URBAN	48
Evžen Tondl.....	48

VZDĚLÁVÁNÍ PERSONÁLU REZORTU MINISTERSTVA OBRANY V RÁMCI PRIMÁRNÍ PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

EDUCATION OF MINISTRY OF DEFENSE STAFF IN PRIMARY PREVENTION OF RISK BEHAVIOR

Jaromír ĎURIŠ¹

Abstrakt

Příspěvek zkráceně představuje aktuální systém vzdělávání personálu rezortu ministerstva obrany v oblasti primární prevence rizikového chování. Stručně prezentuje výchozí dokumenty upravující danou oblast a seznamuje čtenáře s kurzem lektor primární prevence rizikového chování. Kurz zajišťuje přípravu a doplňování lektorského sboru v souladu s potřebami a požadavky rezortu ministerstva obrany, tak aby byla zajištěna odpovídající struktura lektorů a témat pro potřeby Armády České republiky.

Klíčová slova:

Kurz, lektor, primární prevence rizikového chování, příprava, vzdělávání.

Abstract

The paper summarizes the current system of education for the personnel of the Ministry of Defense in the field of primary prevention of risky behavior. Briefly presents the initial documents regulating the given area and introduces the reader to the primary prevention of risky behavior lecturer course. The course ensures the preparation and replenishment of the teaching staff in accordance with the needs and requirements of the Department of the Ministry of Defense, so as to ensure an adequate structure of lecturers and topics for the needs of the Army of the Czech Republic.

Key words:

Course, lecturer, primary prevention of risky behavior, preparation, education.

ÚVOD

Rezort ministerstva obrany (MO) má již mnohaletou zkušenost z realizace úkolů a rozmanitých aktivit v oblasti primární prevence rizikového chování. Opírá se přitom o vědecky ověřená účinná opatření, poznatky, zkušenosti a příklady dobré praxe z mimorezortního prostředí. S ohledem na specifickou ozbrojených sil je neustále aktuální potřeba mít kvalitně připravovaný a průběžně vzdělávaný personál, který je předpokladem k naplňování politicko-vojenských ambicí České republiky (ČR).

Příprava a vzdělávání personálu jsou realizovány v souladu s rezortními strategickými a koncepčními dokumenty, především Koncepcí přípravy personálu pro potřeby rezortu Ministerstva obrany [1], která v sobě odráží nejen cíle a standardy stanovené ve strategických dokumentech rezortu MO vztahující se k přípravě personálu, ale reflektuje i závazky rezortu MO vůči vzdělávání v ČR a závazky vůči NATO. Klíčovým koncepčním dokumentem MO k systémovému zabezpečení oblasti primární prevence rizikového chování (PPRCH) personálu rezortu MO je Koncepce primární prevence rizikového chování personálu rezortu Ministerstva obrany na období let 2020 až 2027 (Koncepce 2020-2027). [2] Tato koncepce vyjadřuje politiku MO uplatňovanou v oblasti prevence za účelem předcházení a snižování škod vyplývajících z užívání návykových látek, hazardního hraní, nadužívání moderních technologií, kriminality, projevů extremismu a dalších forem rizikového chování v rezortu MO. Definuje ji jako komplexní a koordinovaný soubor preventivních, vzdělávacích, sociálních, kontrolních a dalších opatření, která přispívají k předcházení negativních důsledků rizikového chování jak pro jedince, tak pro společnost včetně prostředí rezortu MO. [2]

¹ Mgr. Jaromír Ďuriš, katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno, +973 442 650, jaromir.duris@unob.cz

1 PRIMÁRNÍ PREVENCE V REZORTU MINISTERSTVA OBRANY

Termín primární prevence rizikového chování vymezuje např. Miovský jako „jakýkoliv typ výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky.“ [3] Analogicky s tímto pojetím se prevencí v rámci rezortu MO rozumí organizování konkrétních aktivit (výchovné, vzdělávací, sociální, zdravotní a další intervence), jejichž cílem je předcházet vzniku rizikového chování, minimalizovat jeho výskyt a eliminovat případné dopady jeho aktuálního výskytu v rezortu Ministerstva obrany. [4] K primární prevenci jsou realizována i podpůrná opatření v podobě režimových opatření, poradenských služeb, situační prevence, zjišťování přítomnosti alkoholu a jiných návykových látek u personálu a kontrolní činnosti.

Rezortní PPRCH prioritně cílí zejména na předcházení vzniku jakýchkoliv forem rizikového chování, které jsou nebo budou zaznamenány ve společnosti, kdy vzhledem ke skladbě personálu rezortu MO lze jejich výskyt předpokládat i v prostředí ozbrojených sil. V rámci preventivních aktivit jsou zároveň realizována opatření k eliminaci rizikového chování, které již bylo v minulosti u personálu rezortu MO zaznamenáno. Snahou MO je přednostně zabezpečovat aktivity prevence zaměřené na posilování a rozvoj společensky žádoucích postojů, hodnot, zájmů, forem zdravého životního stylu, chování a jednání personálu. K tomu je využíváno specifické prevence zaměřené na konkrétní formu rizikového chování a organizované na úrovni:

1. všeobecné, která je určena pro všechny personál, s cílem zabránit vzniku daného rizikového chování, popř. omezit jeho stávající výskyt;
2. selektivní, která je určena pro personál, u kterého lze ve zvýšené míře předpokládat vznik daného rizikového chování;
3. indikované, která je určena pro jedince nebo vybrané skupiny personálu, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování a vztahů. [4]

Nespecifická prevence je zaměřena na snižování rizika vzniku a rozvoje rizikového chování, podporuje zdravý životní styl personálu, osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizování volného času, které vede personál k dodržování určitých společenských pravidel, zdravému rozvoji osobnosti a k odpovědnosti za sebe a své jednání. [4]

Na realizaci konkrétních úkolů primární prevence se podílejí především rezortní odborníci, tj. zejména příslušní odborníci z humanitní, duchovní, psychologické, zdravotní, ekonomické a právní služby, dále lektori prevence, vojenští policisté, pedagogičtí a akademičtí pracovníci vojenských škol a vrchní (vedoucí) praporčíci. Lektori prevence jsou vyškolení vojáci, státní zaměstnanci, zaměstnanci ve správním úřadu nebo občanskí zaměstnanci rezortu MO, kteří zajišťují osvětové a vzdělávací intervence v oblasti prevence. Lektorský sbor pro potřeby rezortu připravuje především Univerzita obrany (UO) a její odborná pracoviště a složky, které participují na realizaci vzdělávacích aktivit v rámci Kurzu Lektor primární prevence rizikového chování.

3.1 Kurz lektor primární prevence rizikového chování

Jak bylo výše naznačeno, přípravu lektorského sboru v oblasti primární prevence rizikového chování pro potřeby ozbrojených sil, zajišťuje prioritně Univerzita obrany cestou svých součástí. Hlavní podíl na přípravě, organizaci i realizaci kurzu, jehož prostřednictvím je vytvářen základ lektorského sboru, má aktuálně katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd. Kromě ní se na výuce jednotlivých tematických bloků podílejí i další pracoviště UO a jejich příslušníci, například z katedry řízení zdrojů, Centra bezpečnostních a vojensko-strategických studií, skupiny poradenských služeb a péče o válečné veterány, Fakulty vojenského zdravotnictví. Problematiku kybernetické bezpečnosti výukově zajišťuje Velitelství kybernetických sil a informačních operací.

Kurz lektor primární prevence rizikového chování (zkr. lektor PPRCH) je koncipován jako kurz celoživotního vzdělávání podle § 60 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů a v souladu s § 9, odst. 1, písm. c), vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků a kariérním systémem. Je určen pro vojáky a občanské zaměstnance resortu ministerstva obrany. Vzdělávání je poskytováno bezplatně a je orientováno na přípravu pro výkon lektorské činnosti v oblasti primární prevence rizikového chování ve prospěch resortu ministerstva

obran. Kurz probíhá kombinovanou formou ve dvou semestrech. Profil kandidáta na zařazení do kurzu je stanoven podle požadavků oddělení humanitní služby Agentury personalistiky AČR:

- příslušník rezortu MO, resp. ozbrojených sil ČR;
- voják v činné službě, občanský zaměstnanec, státní zaměstnanec, zaměstnanec ve správním úřadu;
- absolvent bakalářského nebo magisterského studijního programu, ideálně humanitního směru;
- doba trvání služebního/pracovního poměru nejméně 3 roky po absolvování kurzu;
- zájem a schopnost prakticky vykonávat lektorskou činnost;
- nominace od příslušného gestora (tzn. vyjádření souhlasu s výkonem lektorské činnosti ve prospěch součástí rezortu MO).

Profil absolventa kurzu lektora primární prevence rizikového chování:

- orientuje se v terminologii, obsahu a metodice činnosti lektora;
- orientuje se v problematice primární prevence rizikového chování;
- je připraven prakticky vykonávat činnost lektora jím připraveného tématu;
- je kompetentní připravit a realizovat přednášku na další témata primární prevence rizikového chování.

Výuka v kurzu probíhá obvykle kombinovanou formou studia v pěti týdenních studijních soustředěních, z toho čtyři studijní soustředění probíhají v Brně na Univerzitě obrany – organizačně a obsahově zajišťuje z velké části katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd ve spolupráci s ostatními složkami UO. Poslední týdenní studijní soustředění probíhá v Praze v odborné a metodické gesci oddělení humanitní služby Agentury personalistiky Armády České republiky (AČR).

Celkový počet plánovaných hodin kurzu je 250. Počet výukových hodin v jednom týdnu v Brně bývá standardně 26, za čtyři studijní soustředění v Brně je tedy plánováno 104 hodin a 8 hodin je vyčleněno na prezentace a obhajoby závěrečných prací; studijní soustředění v Praze je plánováno na 28 hodin; na samostudium, konzultace s vyučujícími je vyhrazeno celkem 50 hodin; na vlastní zpracování závěrečné práce je vyčleněno 60 hodin.

Během studia studenti zpracovávají závěrečnou písemnou práci dle zadání v minimálním rozsahu 20 normostran a powerpointovou prezentaci k danému tématu, která slouží jako podklad pro provádění lektorské činnosti. Obsahové zaměření témat stanovuje oddělení humanitní služby Agentury personalistiky AČR a Sekce státního tajemníka v resortu MO. Studium v kurzu je zakončeno obhajobou závěrečné práce na zadané téma před odbornou komisí, prezentací mini lekce, předložením studijních opor k zpracovanému tématu. Po úspěšném absolvování kurzu a obhajobě závěrečné práce získávají absolventi osvědčení o absolvování kurzu celoživotního vzdělávání.

Kurz lektor primární prevence rizikového chování tvoří uzavřený program celoživotního vzdělávání – program vzdělávání je sestaven na základě požadavků objednavatele (Sekce státního tajemníka a oddělení humanitní služby Agentury personalistiky AČR, které také provádí výběr účastníků kurzu). Program celoživotního vzdělávání je poskytován bezplatně příslušníkům resortu MO, přičemž jazykem studia je čeština. Program celoživotního vzdělávání je uskutečňován v úzké spolupráci s oddělením humanitní služby Agentury personalistiky AČR – zajišťují jedno týdenní studijní soustředění v Praze, v jehož rámci účastníci zpravidla prezentují své zpracované lekce a získávají zpětnou vazbu ke své budoucí lektorské činnosti.

Výuka v kurzu je realizována podle schváleného tematického plánu. S obsahem jednotlivých zaměstnání jsou účastníci seznámeni stanovenými vyučujícími (garanty) zpravidla na první hodině v předmětu. Hlavní tematické bloky jsou tvořeny komunikací a rétorikou, základy androdidaktiky, základy psychologie a pedagogické psychologie, mezilidskými vztahy a rizikovým chováním, poradenstvím a primární prevencí rizikového chování, právem, finanční gramotností, extremismem, zdravým životním stylem, kybernetickou bezpečností.

Každý z uvedených tematických bloků je tvořen přednáškami, semináři a cvičeními zaměřenými na zprostředkování aktuálních poznatků a informací z jednotlivých oblastí tak, aby byl co nejlépe naplněn

profil absolventa kurzu i požadavky na průběžné doplňování a aktualizaci lektorského sboru pro potřeby rezortu MO.

2 VZDĚLÁVÁNÍ A PŘÍPRAVA PERSONÁLU V RÁMCI PRIMÁRNÍ PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Vzdělávání a příprava personálu v oblasti primární prevence rizikového chování je v rezortu MO realizována v souladu s Konceptí primární prevence rizikového chování personálu rezortu Ministerstva obrany na období let 2020–2027 [2] a rozkazem ministra obrany č. 56/2015 [4]. Vzdelávání v oblasti PPRCH je součástí přípravy personálu rezortu MO k výkonu profese. Směřuje ke zvyšování právního vědomí, k osvětě a propagaci kvalitního plnohodnotného života personálu rezortu MO a jeho rodiny. Přispívá k posílení a zvýšení informovanosti personálu rezortu MO v oblasti prevence. Každý vedoucí organizačního celku je povinen organizovat v rámci své působnosti vzdělávání personálu v oblasti prevence, a to v rozsahu minimálně 4 vyučovacích hodin ročně. Žáci (studenti) vojenských škol a vojáci se v oblasti prevence vzdělávají v rámci vzdělávacích a studijních programů škol, základní přípravy, základního výcviku a zdokonalovacích kurzů. Rozsah a obsah vzdělávacích aktivit v oblasti prevence stanovují vedoucí organizačních celků.

Vedoucí organizačního celku zabezpečí pro personál v rámci své působnosti závaznou realizaci jednoho z témat doporučených rezortní komisí pro prevenci a stanovený rozsah vzdělávání v oblasti prevence. Do obsahu povinného vzdělávání personálu lze zařadit kromě doporučených témat i další témata, která se vztahují zejména k aktuálnímu výskytu rizikového chování u organizačního celku, popř. v celém rezortu Ministerstva obrany. O účasti personálu na stanoveném vzdělávání se vede evidovaný záznam (např. třídní kniha, prezenční listina).

Priority v oblasti prevence rizikového chování konkretizují tzv. akční plány Koncepte 2020-2027 (viz např. Akční plán na období 2022-2024). [5] Tyto akční plány převádějí priority prevence do konkrétních opatření a úkolů směřujících k dosažení cílů aktuálně platné koncepce. Budou zpracovány ve třech etapách (období let 2020-2021, 2022-2024, 2025-2027).

Součástí každého akčního plánu jsou konkrétní termínované aktivity, dále stanovení odpovědnosti za realizaci aktivit, určení spolupracujících subjektů a výstupy a indikátory k dosažení cílů. Každý akční plán je vyhodnocen a na základě vyhodnocení je zpracován nový akční plán na další období. Předností jednotlivých akčních plánů je, že umožňují operativně reagovat na potřeby MO v oblasti prevence, na úkoly stanovené rezortu MO v národních akčních plánech pro oblast snižování škod spojených se závislostním chováním, oblast prevence kriminality, oblast boje proti projevům extremismu a předsudečné nenávisti, na aktuální výskyt rizikového chování v rezortu MO, na trendy vývoje rizikového chování ve společnosti apod. Akční plány MO v oblasti PPRCH jsou projednávány rezortní komisí pro prevenci rizikového chování.

Veškerý nový personál, který je přijat do služebního nebo pracovního poměru v rezortu MO je po nástupu do základní přípravy (vojáci, vojáci v aktivní záloze) nebo na pracoviště (civilní personál) seznámen se základními informacemi z oblasti PPRCH. Jedná se zejména o problematiku prevence, závislostí, kriminality, projevů extremismu a předsudečné nenávisti. Na vstupní vzdělávání navazují další, již zmiňované vzdělávací aktivity v oblasti PPRCH, ať již v podobě čtyř vyučovacích hodin ročně, které se týkají veškerého personálu, nebo další vzdělávání lektorského sboru v souladu s požadavky a potřebami rezortu MO. Vzdělávací témata doporučená pro přípravu personálu rezortu MO stanovuje rezortní komise pro prevenci. Realizace jednoho z doporučených témat, které si vybere vedoucí organizačního celku, je závazná. Další témata si volí vedoucí organizačního celku podle situace v aktuálním výskytu rizikového chování a podle zájmu vlastního personálu. Vojáci se s problematikou prevence dále setkávají v rámci dalšího kariérního vzdělávání. Zvláštní pozornost je věnována žákům a studentům vojenských škol, vojákům připravovaným k vyslání do zahraniční operace a vojákům v aktivní záloze. Koordinaci, plánování a realizaci vzdělávacích aktivit v oblasti PPRCH zabezpečuje Agentura personalistiky AČR, která organizuje pravidelné odborné přípravy výkonných orgánů pro prevenci a kontinuální vzdělávání rezortního lektorského sboru, a to i ve spolupráci s UO. Podílí se na organizaci odborných celorezortních seminářů, jejichž garantem je např. Vojenská policie, vojenská zdravotnická služba a další subjekty.

ZÁVĚR

Vzdělávání personálu rezortu MO v oblasti primární prevence rizikového chování se stalo již nedílnou součástí jejich odborné přípravy a lze říci i celkového systému jejich celoživotního vzdělávání. Rizikové chování v jeho různých formách a podobách je zatím bohužel neoddiskutovatelnou součástí života naší společnosti. Ani ozbrojené síly nejsou zcela imunní vůči možnostem pronikání rizikového chování. Proto je nezbytné nadále podporovat a realizovat vhodné aktivity ve směru snižování pravděpodobnosti výskytu různých forem a projevů rizikového chování. Funkční systém podporující a zajišťující realizaci odpovídajících preventivních aktivit může významně pozitivně ovlivnit budoucí výskyt rizikového chování u personálu rezortu MO. Stejně tak je důležité nadále udržovat funkční systém vzdělávání veškerého personálu v této oblasti.

Použitá literatura

- [1] Koncepce přípravy personálu pro potřeby rezortu Ministerstva obrany. Praha: Ministerstvo obrany, 2019.
- [2] Koncepce primární prevence rizikového chování personálu rezortu Ministerstva obrany na období let 2020 až 2027. Praha: Ministerstvo obrany, 2020.
- [3] MIOVSKÝ, M. Prevence rizikového chování ve školství I. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga. 2015. 328 s. ISBN 978-80-7422-392-1.
- [4] Primární prevence rizikového chování personálu rezortu Ministerstva obrany. Rozkaz ministra obrany ze dne 29. května 2015 ve znění RMO č. 6/2016 Věstníku (1. novela), ve znění RMO č. 24/2019 Věstníku (2. novela), ve znění RMO č. 11/2020 Věstníku (3. novela), ve znění RMO č. 53/2020 Věstníku (4. novela). Praha: Ministerstvo obrany, 2015.
- [5] Akční plán na období 2022-2024 k realizaci Koncepce primární prevence rizikového chování personálu rezortu Ministerstva obrany na období let 2020-2027. Praha: Ministerstvo obrany, 2022.

Z HISTORIE VZDĚLÁVÁNÍ PŘÍSLUŠNÍKŮ EKONOMICKÉ SLUŽBY ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

From the history of the education of members of the economic service of the Army of the Czech Republic

Alojz FLACHBART², Roman HORÁK³, Lenka BRIZGALOVÁ⁴

Abstrakt

Nedávno naše fakulta oslavila 20 let své existence. Bez povšimnutí uplynulo 15. října výročí 103 let od zahájení výuky na Intendanční škole Ministerstva národní obrany (MNO) v Praze. Předmětem článku je připomenutí této události v souvislosti s analýzou současného vzdělávání příslušníků ekonomické služby Armády České republiky. Článek z důvodu omezeného rozsahu a v souladu s cíli konference se věnuje pouze době od roku 1920 do roku 1938. Vzdělávání vojáků, respektive intendanční služby je speciální oblastí edukace, která od svého počátku do současnosti dosáhla značných změn. Zamyšlení nad dalším směřováním výuky příslušníků ekonomické služby nás přivedlo ke zkoumání idejí a motivací našich předchůdců. Článek seznamuje čtenáře s představami zakladatelů intendančního školství a jeho vývojem. Autoři se zamýšlejí, zda některé z těchto poznatků a zkušeností jsou přenositelné i do současnosti, kdy Fakulta vojenského leadershipu připravuje novou akreditaci magisterského studijního programu.

Klíčová slova:

ekonomická služba, intendanční služba, vzdělávání, vojenská historie, účetnictví, rozpočet, hospodářská správa, příprava na válku.

Abstract

Recently our faculty celebrated 20 years of its existence. The 103rd anniversary of the start of teaching at the Ministry of National Defence Intendancy School in Prague passed unnoticed on 15 October. The subject of this article is to commemorate this event in the context of an analysis of the current education of members of the economic service of the Army of the Czech Republic. Due to the limited scope of the article and in accordance with the objectives of the conference, it is devoted only to the period from 1920 to 1938. The education of soldiers, or rather of the intendancy service, is a special field of education, which has achieved considerable changes from its beginning to the present. Reflection on the future direction of the education of members of the Economic Service has led us to examine the ideas and motivations of our predecessors. This article introduces the reader to the ideas of the founders of intendancy education and its development. The authors consider whether some of these knowledges and experiences are transferable to the present day, when the Faculty of Military Leadership is preparing a new accreditation of the Master's degree programme.

Key words:

economic service, intendant service, education, military history, accounting, budget, economic administration, preparation for war.

² Ing. Alojz Flachbart, Ph.D., Katedra řízení zdrojů, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno 662 10, Česká republika, 44 23 47, e-mail: alozj.flachbart@unob.cz.

³ doc. Ing. Roman Horák, CSc., Katedra řízení zdrojů, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno 662 10, Česká republika, e-mail: roman.horak@unob.cz.

⁴ Ing. Lenka Brizgalová, Ph.D., Katedra řízení zdrojů, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno 662 10, Česká republika, 44 24 16, e-mail: lenka.brizgalova@unob.cz.

ÚVOD

Před 103 lety, 15. října 1920 byla zahájena výuka na Intendanční škole MNO v Praze, která se stala první vzdělávací institucí intendanční služby, dnešní logistiky, ekonomické, personální a administrativní služby Armády České republiky. Předmětem článku jsou skutečnosti týkající se vzniku vojenského školství pro intendanční služby. Článek z důvodu omezeného rozsahu a v souladu s cíli konference se věnuje pouze krátkému období od roku 1920 do roku 1938, které autoři považují za inspirativní a poučné i pro současnost.

Autoři článku jsou akademickými pracovníky, Katedry řízení zdrojů, Fakulty vojenského leadershipu, Univerzity obrany a podílejí se na vzdělávání příslušníků ekonomické služby. Dva z autorů jsou absolventi vojenských škol, bývalí důstojníci finanční služby. Autoři článku si stanovili jako cíl příspěvku přiblížit současným i budoucím příslušníkům ekonomické služby, že i jejich specializace má více než 100letou tradici, na kterou mohou být hrdi. Vždyť i intendant, resp. finanční orgány armády měly svůj díl na úspěších naší armády ve válkách za svobodu a nezávislost republiky ve 20. století i dnes. I oni obětovali své zdraví a životy při plnění úkolů.

Dalším cílem je zjistit, zda některé z poznatků a zkušeností té doby jsou přenositelné i do současnosti pro další rozvoj vzdělávání specialistů ekonomické služby. Autoři studovali dobové materiály a opírali se o své zkušenosti z dlouholeté odborné i pedagogické praxe a vychází z diskusí a společné výměny zkušeností stávajících studentů s absolventy školy. V současné době se připravuje nová akreditace magisterského studijního programu. Skupina řízení finančních zdrojů připravuje podklady pro návrh modulu Řízení finančních zdrojů. Článek je ve své podstatě prvním pojednáním předkládající přehled o vývoji vojenského vzdělávání, které se věnuje této specializaci.

„Vzdělávání“ je široký pojem, který může mít mnoho významů, ale je obecně definován jako proces učení a získávání informací. Formální učení ve škole nebo na univerzitě je jedním z nejčastějších typů, i když se kvalifikují i takzvané „životní zkušenosti“. Komunity po celém světě kladou vysokou hodnotu na vzdělávání lidí všech věkových skupin, ať už formálně nebo neformálně.

Vzdělání je souhrnem znalostí, dovedností a schopností, které lidé získávají prostřednictvím vzdělávání, výuky a studia. V češtině je pojem vzdělání užíván i v užším významu jako formálně uznané výsledky vzdělávání nebo učení, popřípadě kvalifikace uvedená v Národní soustavě kvalifikací. Původ slova vzdělání – „edukace“ odkrývá teorii její funkce. Latinské slovo educare pochází z kořenů znamenajících „vedení ven“ nebo „vedení vpřed“ s možnými implikacemi vývoje vrozených schopností a rozšíření horizontů. [1]

Vzdělávání představuje soustavu exaktních a detailních poznatků z jednotlivých oborů vědy a techniky a jejich souvislostí a s nimi spjaté intelektuální a praktické schopnosti a dovednosti i návyky, které si jednotlivec osvojuje především při výuce (vyučování) i v osobních praktických činnostech a sebevzdělávání, a to v souladu s cíli a úkoly, které mu společnost dává. [1]

Bedřich Loewenstein, česko-německý historik se specializací na moderní evropské dějiny a přesahem do dalších společenskovědních disciplín o významu vzdělávání napsal: *„Vzdělání není jen akumulované vědění, pouhá konzumace literatury, humanistická dekorace. Jde o vnitřní proměnu člověka, o osvobodivé pochopení souvislostí a nárůst sociální představitivosti“*. [2]

Vzdělávání vojáků představuje speciální oblast vzdělávání, které se v Evropě začíná rozvíjet v 17. a 18. století. Mezi první vojenské školy patří Vojenská škola dělostřelectva a kresby, Lisabon (1640), Královská vojenská akademie, Sandhurst (1741), École Militaire, Paříž (1751), Tereziánská vojenská akademie, Wiener Neustadt (1751). Specialisté administrativních (intendančních) služeb se začínají odborně vzdělávat až po 1. světové válce.

Nová československá armáda vznikala v letech 1918–1920. Československé vojsko bylo na počátku nesourodou organizací, s nejednotnou výzbrojí a výcvikem a s vojenskými předpisy platnými z dob rakousko-uherské armády. Byl nedostatek a rozmanitost schopností hospodářsko-správních pracovníků a složitost situace umocňovala absence efektivní organizace a postupů. Jednotlivé skupiny vojáků

neměly jednotné velení, byli bez řádné kázně a někdy tyto skupiny vystupovaly proti sobě, což se projevilo například ve válce s Maďarskem.

Po ukončení válečných operací na Slovensku koncem roku 1919 bylo přistoupeno k vybudování československé armády včetně vzdělávacích institucí pod vedením francouzské vojenské mise.⁵ Od roku 1920 až po rok 1930 působilo v různých školách na 204 francouzských důstojníků. Podle Vondráška [3] jedním z významných cílů výstavby armády byla „... *příprava kvalitních vojenských kádřů, v první řadě vyšších velitelů a štábních důstojníků...*“. Význam vzdělávání vojáků zdůraznil prezident republiky T. G. Masaryk [3], který to vyjádřil slovy: „*Pravý důstojník musí se vzdělávati a zdokonalovati nejen ve vědomostech vojenských, ale i všeobecných.*“ Vzdělávání v resortu obrany má své opodstatnění a významné postavení a mělo by se vyvíjet v souladu rozvojem vojenské teorie a praxe.

V tomto období proběhla stabilizace vyšších velitelství a jim podřízených útvarů. Byly také vytvořeny základy pro budoucí unifikační proces. [4] Mírová výstavba armády byla zahájena od roku 1920 spojením zahraničního a domácího vojska. Hlavnímu štábu podléhala zemská vojenská velitelství, následovaly divize jako základní vyšší jednotka a brigády. Jejich velitelství měla status vyšších velitelství. Útvary se členily na hlavní zbraně (pěchota, dělostřelectvo, letectvo a jezdeckto, pomocné zbraně, např. ženisté a služby). Mezi služby patřily služby technické (zbrojní, letecká, ženijní, telegrafní, automobilní, stavební, železniční a vozatajská), zdravotnická, intendantní⁶ [5], tj. hospodářsko-správní, justiční, duchovní, doplňovací a početní, remontnická a veterinářská.

3 ZALOŽENÍ VOJENSKÉ INTENDANČNÍ ŠKOLY

Zpočátku vznikaly vojenské školy bez vytvořené koncepce. „Na vývoj a rozvoj vojenského školství v Československu měla vliv již zmíněná francouzská vojenská mise. Základní kontury organizace školství byly projednány již v srpnu 1919.“ [3, s. 10]

V souladu se zkušenostmi z 1. světové války byla armáda brána jako důležitá spotřební součást národního hospodářství, která spotřebovává jen to, co národní hospodářství vyprodukuje již v míru. Podle Vermacha [6] obsahovala hospodářská správa zásady a opatření pro uspokojení potřeb armády s důrazem na plánování. Součástí strategických plánů armády se staly hospodářské plány včetně hospodářského mobilizačního plánu sestaveného na základě hospodářských statistických dat. Základní zásadou hospodářské správy byla účelnost, tedy zabezpečení potřeb armády. V dalším pořadí se vyžadovalo, aby se se svěřenými prostředky nakládalo hospodárně. Měřítkem schopností mírové hospodářské správy byla podle Vermacha její připravenost na válku. Hospodářsko-správní služba (intendantní služba) na vojskové úrovni zajišťovala vojska stravováním, výstrojí, poskytovala ubytování. Součástí byla obchodní a finanční služba, která zahrnovala tzv. požitkové, účetní, rozpočtové, zaopatřovací a kontrolní činnosti. Na útvarech byly označovány tyto činnosti jako vojenské hospodářství.

Potřeba zajistit řádný a odborný chod intendantní služby na všech stupních řízení včetně ministerstva obrany vedla k založení intendantní školy dne 20. 9. 1920 [6]. Výnosem čj. 445.805-IV-29 z 20. září 1920 nařídilo MNO zřídit intendantní školu. Velitelem školy byl jmenován plukovník Vermach. Vyučovat se začalo 15. října 1920.

Původně měly přednášky probíhat v prostorách Vysoké obchodní školy v Praze na Albertově. Vzhledem k organizačním a obsahovým problémům (studium na intendantní škole mělo trvat 3 roky a na vysoké obchodní škole 4 roky) bylo rozhodnuto využívat externí učitele, kteří docházeli do vyhrazené místnosti v Praze v kasárnách na Pohořelci. Studium obsahovalo předměty jako organizace armády, hospodářsko-správní služba v míru, intendantní služba v poli, technicko-vyživovací služba, účetnictví, kontrola, technologie, automobilismus, hipologie, francouzština, právo, národní hospodářství, jízda na koni. Z počátku se škola musela vypořádat s problémy. Chyběly nové předpisy v českém jazyce, německé

⁵ Francouzská vojenská mise v Československu na žádost československé vlády byla zřízena v Praze 13. 2. 1919 jako pomoc při formování nové Československé armády. Jednalo se o stanovení strategických cílů, velitelské struktury a rozvoje vojenských vzdělávacích institucí. Fakticky byla ukončena k 1. 1. 1926 a oficiálně v roce 1938.

⁶ Úkolem intendantní služby bylo opatřování vyšších velitelství, vojskových těles a vojenských úřadů finančními prostředky na veškeré potřeby a hmotnými prostředky na stravování, odívání, ubytování, léčení a částečně na vystrojení a vyzbrojení.

předpisy byly poplatné jiné organizaci armády. Postupně byly přidávány nové předměty, úřední čeština, intendantní zeměpis, technologické laboratoře. Studenti navštěvovali průmyslové a zemědělské podniky, z nichž mnohé věnovaly cenné učební pomůcky, vzorky, sbírky. Ve druhém ročníku posluchači navštěvovali přednášky na válečné škole, aby mohli své znalosti aplikovat podle námětů prováděných na válečné škole. V závěrečné exkurzi (zaměstnání) museli posluchači řešit úkoly z intendantní služby společně s určenými důstojníky generálního štábu k zajištění jednotného postupu (zásobování, řízení výroby potravin, služeb, skladování apod.). Z těchto exkurzí byly pořádány přednášky a zpracovány práce na témata jako: o problémech války, válečný průmysl francouzský, studium světové války se stanovisky intendantního sboru, burza a její obchody, válečné půjčky, dopravnictví, finanční mobilizace Ameriky (USA), rozbor zákonů o ubytování vojska apod. Učitelé školy byli jednak interními učiteli, ale výuku pomáhali zajišťovat i externí učitelé (důstojníci zbraní a služeb včetně důstojníků francouzské vojenské mise) a civilních učitelů (právníků, ekonomů ze škol i praxe). Pro výchovu příslušníků pro výkonnou službu byly zřízeny dvě školy pro výchovu důstojníků správní služby z povolání a v záloze. Tyto školy byly pod jednotným velením intendantní školy. Tato škola byla v zájmu pozornosti i jiných států (např. Japonsko, Polsko, Litva). Škola měla i zahraniční studenty. První ročník absolvovalo 14 důstojníků armády i četnictva. Postupně škola měnila název a rozšiřovala se.

„Po ukončení unifikačního procesu k 30. 4. 1922 vznikla soustava vojenských škol. Byla složena z následujících zařízení: Válečná škola (Praha), Intendantní škola (později Vojenská intendantní škola, Praha), Vojenská akademie (Hranice), Učiliště pro pěší vojsko (Milovice), Dělostřelecké učiliště (Olomouc), Vzduchoplavecké učiliště (Cheb), Jezdecké učiliště (Hodonín), Ženijní učiliště (Litoměřice), Telegrafní učiliště (Kutná Hora), Železniční učiliště (Pardubice), Vozatajské učiliště (Praha), Automobilní učiliště (Praha), Škola pro tělesnou výchovu (Praha), Vojenský zeměpisný ústav (Praha), Vojenský archiv a muzeum (Praha). [5]

4 VYSOKÁ INTENDANTSKÁ ŠKOLA

Významným a logickým krokem ve vývoji vojenského školství se stal Rozkaz prezidenta republiky T. G. Masaryka ze dne 30. 6. 1934. Na základě tohoto rozkazu se vojenské školy z hlediska svého účelu, rozsahu učební látky a vzhledem k požadovanému předchozímu vzdělání a době studia dělily na školy vysoké, vyšší, střední a nižší. K vysokým školám patřily Vysoká škola válečná a Vysoká škola intendantská. Absolventi této Vysoké intendantské školy byli zařazováni do funkcí na stupni svazek a výše. V důvodové zprávě k tomuto rozkazu mimo jiné byly uvedeny požadavky na vzdělání uchazečů: střední škola s maturitou, jednoroční škola pro důstojníky v záloze, doplňovací zkouška přijímací do vojenské akademie z matematiky, deskriptivní geometrie, fyziky, chemie, z češtiny (mimo české a slovenské uchazeče) v rozsahu znalostí střední školy a dvouleté ucelené vzdělání poskytované vojenskou akademií nebo několikaletá vynikající činnost v hospodářské škole, 6 let praktické služby v hodnosti důstojníka zbraní nebo důstojníka hospodářské služby. Přijímací zkoušky byly písemné a ústní v trvání 10 dní ze všeobecného vzdělání a vojenských nauk. Studium bylo plánováno na 4 roky, z toho 3 roky teoretické přípravy, a jeden rok praktické přípravy u intendantů vyšších jednotek a v hospodářské službě u vojenských útvarů. Z hlediska obsahu předmětů byly vyučovány předměty právních, národohospodářských, obchodních, politických a technických věd. Přednášky prováděli především profesori vysokých škol v rozsahu odpovídajícímu studiu na civilních vysokých školách. Vojenské předměty přednášeli diplomovaní profesori civilních vysokých škol, Vysoké válečné a Vysoké intendantské školy v rozsahu potřebném pro výkon důstojníka intendantstva. Přednášky, semináře, laboratorní cvičení probíhaly v omezeném počtu studentů a byly povinné. [3]

Vyšší vojenskou školou byla ustanovena vojenská akademie. Ke středním vojenským školám patřily jednotlivé školy pro důstojníky zbraní a služeb a k nižším školám patřily školy pro rotmistry zbraní a služeb, škola leteckého dorostu a vojenská hudební škola. K vojenským kurzům patřily: velitelské kurzy, odborné kurzy pro odborníky zbraní a služeb, kurzy pro důstojníky služeb z povolání (zdravotnické, hospodářské, např. kurzy pro důstojníky účetní kontroly, pro důstojníky správní služby z povolání, kurz pro důstojníky oděvnictví) a kurzy pro rotmistry a mužstvo. Takovouto strukturu mělo vojenské školství až do své likvidace v roce 1939. [3]

5 FAKULTA EKONOMIKY A MANAGEMENTU (FAKULTA VOJENSKÉHO LEADERSHIPU)

Nyní se autoři článku přenesli o 65 let později, a to do září 2004, kdy došlo ke vzniku Univerzity obrany sloučením Vojenské akademie v Brně, Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově a Vojenské lékařské fakulty, Univerzity Karlovy v Hradci Králově. Univerzita obrany v Brně (dále jen UO) měla tři fakulty:

- Fakultu ekonomiky a managementu se sídlem v Brně;
- Fakultu vojenských technologií se sídlem v Brně;
- Fakultu vojenského zdravotnictví se sídlem v Hradci Králově.

Na Fakultě ekonomiky a managementu byla výuka zaměřena na studium velitelských modulů, logistiky, finanční služby a personalistiky, které byly akreditovány jako ekonomické vzdělání se širokým rozsahem ekonomických předmětů.

V roce 2014 byla fakulta přejmenována na Fakultu vojenského leadershipu. Došlo ke změně akreditace pro specializaci finanční služba, tzv. SP 2014, která začala platit od 1. 9. 2015. K tomuto datu bylo zrušeno civilní studium v modulu Řízení kvality a bylo zahájeno souvislé 5leté prezenční studium vojenské. Studenti již neměli praporčické hodnosti jak dříve, ale byly stanoveny nové hodnosti dle ročníků:

- první ročník – svobodník;
- druhý ročník – desátník;
- třetí ročník – četař;
- čtvrtý ročník – rotný;
- pátý ročník – rotmistr;
- šestý ročník u Fakulty vojenského zdravotnictví – nadrotmistr, samozřejmě po splnění studijních povinností.

Podle nové akreditace byl zrušen název modulu určeného pro přípravu specialistů ekonomické služby „Řízení kvality“. Byl přejmenován na modul Řízení finančních zdrojů. Absolventům tohoto modulu po vykonání státních závěrečných zkoušek ze dvou předmětů a obhajobě diplomové práce je přiznáván titul inženýr – v zkratce Ing. a hodnost poručík. Většina absolventů nastupuje na základní funkce v ekonomické (finanční) službě u útvarů a zařízení Armády České republiky.

Změnil se celkově systém studia v tom, že studenti nenastupují v prvním ročníku přímo do modulů, ale první tři roky studují společně. Výuka je zaměřena na všeobecně vzdělávací předměty jako matematika, ekonomika, ekonomie, veřejná ekonomika, taktika, vojenské umění, historie vojenství, právo, tělocvik, pořadová příprava a také jazyky. Povinný jazyk je angličtina a volitelné jazyky jsou němčina, francouzština, španělština, ruština.

Studenti byli v šestém semestru, teď jsou již ve čtvrtém semestru dle nové akreditace SP 2019, rozřazováni do jednotlivých modulů (odborností) dle požadavku resortu obrany na počty studentů. V modulu Řízení finančních zdrojů se počty studentů pohybují od 6–10 studentů, každý akademický rok. Výuka v modulu je právě v kompetenci Katedry řízení zdrojů, která byla přejmenována k 1. 9. 2015. V rámci katedry se vytvořila skupina řízení finančních zdrojů, jež se zabývá především výukou modulových předmětů, jako jsou Finanční a ekonomické řízení, Management a ekonomické informační systémy, Realizace osobních výdajů, Účetnictví a Controlling. Mimo toho studenti pokračují v studiu jazyků, v předmětech Ekonomika ozbrojených sil, tělesná příprava, diplomový seminář, vojenské odborné předměty a odborná stáž u útvarů a zařízení.

Z hlediska rozsahu a obsahu předmětů právních disciplín, byl významně omezen rozsah výuky občanského a obchodního práva. V praxi ekonomická služba na útvarech musí spolupracovat při zabezpečení činnosti útvarů, vojáků, občanských zaměstnanců s personální službou a logistikou. Nicméně v přednášených předmětech nejsou zahrnuty oblasti logistiky jako např. pořizování majetku, evidence majetku, funkcionality Informačního systému logistiky. Z hlediska personálního řízení probíhají

společné přednášky např. předmětu Realizace osobních výdajů. Praktická příprava je soustředěna do 4. a zejména 5. ročníku včetně seznamování se s funkcemi modulů Finančního informačního systému. Výuku doplňují semináře a exkurze (např. v NKÚ, ČNB, VoZP, Vojenská nemocnice Brno) a praktická zaměstnání, která jsou organizována ve spolupráci s Agenturou finanční a Sekcí ekonomickou MO ČR.

Pro absolventy modulu Řízení finančních zdrojů, kteří jsou předurčení na vyšší funkce v ekonomické službě a tím pádem i vyšší hodnosti major, podplukovník a plukovník, Univerzita obrany organizuje kurzy vyšších důstojníků, kterých se účastní i důstojníci finanční služby od útvarů. Kurz je ukončen závěrečnou zkouškou a absolvent může být povýšen do vyšší hodnosti podle plánované funkce, například na brigáde nebo velitelství podle druhu vojska. Bohužel, v těchto případech vliv Katedry řízení zdrojů na vzdělávání těchto důstojníků nemá žádný vliv.

6 DISKUZE A NÁMĚTY K ROZVOJI VZDĚLÁVÁNÍ EKONOMICKÉ SLUŽBY

Autoři článku zvažují, do jaké míry jsou poznatky z doby před 100 lety přínosné pro dnešek. Je jiná doba, žijeme v jiném státě a době, máme nové znalosti a technologie, jsme bohatší o zkušenosti, ale i o zdroje. Autoři při studiu dobových materiálů zaujaly některé skutečnosti, jež by mohly pomoci při analýze a posouzení perspektiv týkající se vzdělávání studentů v modulu Řízení finančních zdrojů. Např. vznik intendantní školy, organizace, rozsah a obsah studia vycházel ze zkušeností z 1. světové války a z válek za nezávislost Československa a s představami o moderním vedení války. V dalším škola poskytovala vojákům vzdělání odpovídající nejen potřebám armády, ale i úrovni civilního vzdělání (od roku 1934 vysokoškolskému). Součástí studia mimo přednáškové činnosti vojenských i civilních odborníků byla i spolupráce s civilními podniky (exkurze a praxe, poskytování pomůcek a zařízení pro výuku). Jako významný prvek přípravy důstojníků intendantní školy byla součinnost při cvičeních, ale také účast frekventantů intendantní školy na cvičeních a válečných hrách s válečnou školou (od roku 1934 Vysoká škola válečná).

Porovnáním vyučovaných předmětů lze konstatovat, že mají určité společné, ale i zcela odlišné rysy. Ty jsou dány dobou, technologickým vývojem, ale korespondují v podstatě se současnými potřebami praxe. Při tvorbě nových akreditačních dokumentů bude nezbytné připravit výuku pro budoucích cca 10 let s představou, jaký by měl být výstupní profil absolventa, důstojníka ekonomické služby. Měl by splňovat požadavky neustálého rozvoje vojenské teorie i praxe. V tom se shodujeme s našimi předchůdci. Autoři předkládají své návrhy a doporučení k diskusi.

Autoři tohoto textu navrhuji, aby vzdělávání důstojníků ekonomické služby bylo posuzováno v komplexu resortní vzdělávací soustavy a v kontextu specializací, zejména logistika a personální služba.

Vůdčí, strategická role v přípravě nové studijní dokumentace přísluší Sekci ekonomické Ministerstva obrany ČR a jejich prvkům jako jsou Agentura finanční, ale i ekonomická služba AČR. Autoři doporučují zvážit také, zda kariérní růst důstojníků ekonomické služby zajišťuje motivaci kariérního růstu v hodnostech, funkcích a k dalšímu vzdělávání.

V rámci fakulty, např. v době vojenské přípravy studentů modulu Řízení finančních zdrojů, autoři doporučují zvážit aktivnější zapojení studentů v předmětu Velení vojskům a štábní služba. Jde o to, aby si tito studenti osvojili znalosti a určité dovednosti i v této oblasti. Protože i oni, jako důstojníci AČR mohou plnit i jiné úkoly ve štábech či s jednotkami, než k čemu jsou přednostně připravováni. A nejde jen o všeobecnou znalost a schopnost plnit úkoly ve štábech, ale i osvojování si znalostí a povinností ekonomického orgánu v krizových situacích, ohrožení státu a válečném stavu.

Vzhledem k rozšiřování rozsahu povinností pracovníků ekonomické služby na úseku veřejných zakázek a pořizování majetku, jednání s civilními dodavateli, by mohly být zavedeny nové předměty vybrané problematiky z obchodního a občanského práva, logistiky a řízení lidských zdrojů (v podobném rozsahu i vybrané oblasti ekonomické služby u odborností logistiky a řízení lidských zdrojů).

Dále autoři doporučují zvážit rozšíření praktické výuky do 3. ročníku, protože současná praxe studentů u vojsk je velice omezena a neodpovídá potřebám vojskové praxe. Např. v menším rozsahu, cca.

12 hodin by se mohla výuka postupně soustředit u studentů druhého ročníku po rozřazení do modulů ve 4. semestru na výuku spojenou s ekonomickou službou, např. na historii a tradice finanční a ekonomické služby nebo předměty v oblasti manažerské ekonomiky a řízení, exkurze a semináře v civilním sektoru, které vstupují do procesu finančního zabezpečení. Tím by došlo k lepší vzájemné komunikaci mezi studenty modulu řízení finančních zdrojů jednotlivých ročníků. (Tato aktivita byla v praxi vyzkoušena při výuce studentů čtvrtého a pátého ročníku modelu ŘFZ v listopadu 2023 v předmětu Finanční zabezpečení). Pro podporu vzdělávacího procesu je vhodné rozšířit počet lektorů z praxe anebo umožnit přijetí 1–2 interních doktorandů.

Z hlediska technologického rozvoje by se mělo stát součástí jednotlivých odborných předmětů modulu využívání poznatků umělé inteligence a nových platebních nástrojů v podmínkách mírové ekonomické služby, ale i v krizových situacích.

V neposlední řadě je na zvážení i zvýšení počtu studentů v modulu řízení finančních zdrojů, s ohledem na věkovou strukturu v současnosti a na požadavky vojsk. Není zvláštností, že u vojsk na výkonných funkcích chybí desítky důstojníků finanční služby, kteří jsou nahrazováni občanskými zaměstnanci. Takovéto rozhodnutí se v budoucnosti může ukázat jako nedostatečné.

Autoři, inspirováni prezentovanými poznatky doby minulé, se zamýšlí také nad možnou spoluprací Fakulty vojenského leadershipu, resp. Katedry řízení zdrojů s Centrem bezpečnostních a strategických studií a zapojení studentů 5. ročníku do některých zaměstnání ve vybraných kurzech. Dále navrhuje využívat specialisty ekonomické služby, kteří vstupují do kariérních kurzů pořádaných v Centru bezpečnostních a strategických studií a více je motivovat ve vypracování studií ve prospěch ekonomické služby v rámci stávající struktury předmětů těchto kurzů.

ZÁVĚR

Autoři ve svém článku předkládají krátký výhled do doby vzniku intendantní školy MNO a přístupů našich předků ke vzdělávání intendantních služeb, respektive dnešní ekonomické služby. Všímají si některých věcí, které by mohly i v budoucnosti pomoci při rozvoji vzdělávání specialistů dnešní ekonomické služby. V části diskuze autoři předložili možné návrhy na základě svých zkušeností a znalostí. Jedná se o názory autorů, které jistě budou podrobeny kritice. Doufají, že se podaří zahájit diskusi, která přispěje ke zpracování studijní dokumentace, která bude reagovat na vývoj bezpečnostní situace ve světě, na technologický rozvoj nových technologií a jejich vliv na činnost orgánů ekonomické služby. Jsou toho názoru, že poznání a poučení se z dob minulých může být pozitivní a inspirativní i pro rozvoj vzdělávání specialistů ekonomické služby v dnešní moderní době.

Použitá literatura

- [1] Vzdělávání. [online]. 2023 [cit. 2023-11-03]. Dostupné z: <<https://www.wikiwand.com/cs/Vzd%C4%9B%C3%A1n%C3%AD>>.
- [2] [Bedřich L.. [online]. 2023 [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Bed%C5%99ich_Loewenstein>.
- [3] VONDRÁŠEK, V., CHRASTIL, S., NĚMEC, P. Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v československé armádě v letech 1918–1993. Brno: Vojenská Akademie Brno, 1996. 222 s.
- [4] Unifikace československé branné moci. Vojenský historický ústav. [online]. 2023 [cit. 2023-10-19]. Dostupné z: <<https://www.vhu.cz/unifikace-ceskoslovenske-branne-moci>>.
- [5] AUGUSTIN, J. Historie a vývoj vojenského školství na našem území od roku 1918 po současnost. Bakalářská práce, FHS, UTB Zlín, 2015
- [6] VERMACH, J. Pět let trvání Vojenské intendantní školy v Praze: 1920-1925. Praha: nákl. vl., 1925, s. 10. Dostupné také z: <<https://digitalnistudovna.army.cz/uuid/uuid:f9cdd3e1-dbff-11e9-a1b3-005056b73ae5>>.

FILOZOFICKÝ POHĽAD NA VODCOVSTVO

A PHILOSOPHICAL VIEW OF LEADERSHIP

Marek GREJTÁK⁷

Abstrakt

V dostupnej, najmä zahraničnej, literatúre sa jej autori vyjadrujú k trom základným vnímaniam vodcovstva. Z týchto názorov môžeme vyvodiť teóriu vlastností, teóriu situačnú alebo teóriu kontingenčnú, ktorá sa zameriava na viac vlastností a zručností lídra. Obdobne môžeme o vodcovstve uvažovať ako o vrozenom, ktorým disponuje iba obmedzený počet jedincov, ktorí sa s touto predispozíciou už narodili a vodcovstve naučenom, teda že každý človek je schopný uplatňovať vodcovstvo a existuje možnosť sa tejto zručnosti naučiť. Vodcom teda zrejme môže byť každý, ale vrozená túžba, energia a odhodlanie stať sa skutočným, dobrým vodcom sú neodškriepiteľným benefitom.

Kľúčové slová:

filozofia, vodcovstvo, vlastnosti vodcu, predpoklady vodcovstva

Abstract

In the available, especially foreign, literature, its authors comment on three basic perceptions of leadership. From these opinions, we can derive the trait theory, the situational theory or the contingency theory, which focuses on more characteristics and skills of the leader. Similarly, we can think of leadership as innate, possessed by only a limited number of individuals who are already born with this predisposition, and leadership learned, meaning that every person is capable of applying leadership and there is an opportunity to learn this skill. Obviously, anyone can be a leader, but the innate desire, energy and determination to become a real, good leader are an inescapable benefit.

Key words:

philosophy, leadership, qualities of a leader, assumptions of leadership

ÚVOD

Mnoho autorov sa zhoduje v názore, že niečo ako filozofia vedenia neexistuje. Takéto vyhlásenie sa môže zdať zvláštne ako úvodné v článku, ktorý sa zdanlivo týka „filozofie vodcovstva“. Toto tvrdenie možno obhájiť z viacerých hľadísk a z rôznych uhlov pohľadu. V prvom rade by bolo hlúpe tvrdiť, že existuje len jedna správna filozofia vedenia. Zdravý rozum nám hovorí, že ich je prinajmenšom viacero. Pri istej dávke irónie by sa dalo tvrdiť, že je ich viacero preto, lebo existujú jednotlivci, ktorí myslia na seba alebo na ktorých myslia iní ako na lídrov, alebo zastávajúcích vedúce postavenie. Žijeme v epoche, kde ja akousi módnou záležitosťou označovať svoju prácu, kariéru, názory a tvrdenia pojmom filozofia. Veľa, samozrejme, závisí od presného (alebo nepresného) stanovenia hranice, ktoré človek určuje pojmom „filozofia“ a „vodcovstvo“.

1 FILOZOFICKÝ PRÍSTUP

Štúdie o vodcovstve, ako sú v súčasnosti vytvorené, sú relatívne novým vynálezom. Zatiaľ čo historikov od začiatku zaznamenanej histórie priťahovalo štúdium vodcov a vládnutia všade tam, kde sa nachádzajú v ľudských spoločenstvách a civilizáciách, ako osobitná disciplína vedenie existuje približne šesťdesiat rokov. Je úzko spojená s rastom vedy o organizácii, ktorá sa vyvinula predovšetkým

⁷ **PhDr. Marek Grejták, PhD., MPh.,** Katedra spoločenských vied a jazykov, Akadémia ozbrojených síl M. R. Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš 1, Slovenská republika, +421 960 423 519, marek.grejtak@aos.sk

v Spojených štátoch amerických, od polovice dvadsiateho storočia. Tá sa snažila poskytnúť odpovede na otázky, ako najlepšie viesť a v kontexte inštitucionálneho a obchodného prostredia USA v polovici dvadsiateho storočia, ako organizovať verejný i firemný život. Módou tej doby bolo hľadať smer vo vede a v súlade s tým sa štúdie vodcovstva vnímali ako veda o individuálnom správaní, založenom predovšetkým na psychologickú a ekonomickej teórii. Rané štúdie sa zaoberali skúmaním individuálnej ontológie, pričom rôzne osobnostné črty a charakteristiky efektívnych lídrov by mohli, byť stanovené a merané [12]. Dominantnou epistemológiou bol pozitivizmus a toto je filozofické dedičstvo, ktoré existuje dodnes. Pozitivistický dôraz stále pretrváva a v rámci mainstreamových vodcovských štúdií sú teda produkované modely, ktoré predstavujú zovšeobecniteľné princípy a možno ich študovať pomocou replikovateľných metód. Filozofia vodcovstva sa aplikuje na disciplínu vodcovských štúdií a snaží sa odhaliť epistemologické, ontologické, metodologické a etické predpoklady vložené do disciplíny. Ako sme už naznačili, stále dominujú pozitivistické štúdie (najmä v USA), ale začínajú sa objavovať aj alternatívne prístupy, ktoré si získavajú čoraz väčšiu pozornosť. V rámci postštrukturalnej filozofie úlohu a silu jednotlivca spochybnil napr. Foucault [6]. Ďalší dôležitý parameter pre štúdium filozofie vedenia sa týka prístupov a spôsobov pochopenia, ktoré majú svoj pôvod v komunitách a spoločnostiach, ktoré sa líšia od tých na západe. Napraviť nerovnováhu si vyžaduje spoločné úsilie prijať širšie antropologické, postkoloniálne a nezápadné štúdie fenoménu vodcovstva. V rámci diskusií o vodcovstve by sme mali venovať pozornosť aj teóriám, ktoré nespĺňajú stereotyp vodcu ako osoby bielej, patriacej k strednej triede a mužského pohlavia. Filozofia vodcovstva by sa mala viac venovať marginalizácii, ktorá vyplýva z rodového hľadiska. Zdá sa, že počet dostupnej literatúry, ktorá sa venuje problematike vedenia s ohľadom na pohlavie, narastá.

Ďalším prístupom k filozofii vodcovstva je používanie jazyka, vodcovstvo je to, čo Williams [13, s. 17] nazýva „slovom iného druhu“, ktoré stelesňuje „idey a hodnoty“. Účelným je teda demonštrovať rozmanitosť významov, ktoré týmto slovám pripisujeme pri používaní jazyka, na rozdiel od viac technicky definovaných slov. Fráza „filozofia vodcovstva“ spája slová oddelené dve tisícročia, keď sa filozofia prvýkrát objavila okolo šiesteho storočia pred našim letopočtom a líderstvo v roku 1821. Je logické, že v rozpätí toľkých rokov sa význam vnímania pojmu „filozofie“ v západnej tradícii menil a napriek zjavnej kontinuite významu výraz v skutočnosti vyjadruje radikálne odlišné významy. Klasický význam filozofie sa výrazne oslabil, stáva sa len o niečom ako synonymom pre „osobný postoj“ alebo „preferovaný prístup“. Bežnými slovnými spojeniami sa stávajú „filozofia predaja“, „filozofia dialnic“, „filozofia supermarketov“, či dokonca „filozofia užívania antikoncepcie“. „Problém“ s vodcovstvom môže, byť naopak v tom, že sa objavil pri konkrétnom momente v dejinách a v dôsledku toho môže, byť jeho význam zafixovaný. Obrovská energia, ktorá sa vložila do skúmania toho, čo by vedenie mohlo znamenať, ho paradoxne zbavila významu. Slovo vodcovstvo výrazne chýba v mnohých erudovaných slovníkoch napriek tomu, že toto obdobie je akoby posadené vodcovskými úlohami, či už v politike, obchode, športe, alebo zábave – „celebrity“ ako lídri. Rozmach literatúry o vodcovstve v akademickom svete je exponenciálny: „Hľadanie a hľadanie vedomostí o vodcovstve sa zdajú, byť neukojiteľné“ [9, s. 9]. Z hľadiska používania jazyka biznis lídri a politici radšej používajú frázu „moja filozofia vodcovstva“ čo je grandióznejší spôsob, ako povedať „čo robím“. Zatiaľ čo filozofia bola vždy v podstate sporným pojmom, školy reprezentujúce filozofickú tradíciu boli vždy spojené „zlatou šnúrou“ [4, s. 345]. To, čo filozof hlboko chce, to, čo ho zaujíma v najsilnejšom zmysle tohto pojmu je odpoveď na otázku „Ako mám žiť?“. Základný zámer filozofa bolo „nerozvinúť“ spôsob myslenia, ktorý mal svoj cieľ sám o sebe, ale pôsobiť na dušu“. Čo sa teda stratilo – a práve to má zásadný význam pre filozofiu vodcovstva – je skutočnosť, že filozofia tradične nebola len a len spôsobom uvažovania, nielen intelektuálnym cvičením slov, pojmov a definícií, ale aj spôsob života [8].

2 HISTORICKÝ POHĽAD

Podľa Collingwooda [5] je každá história minulosti históriou súčasnosti. Aplikované na oblasť vodcovských štúdií to znamená, že naše chápanie vodcovstva v minulosti bude nevyhnutne sprostredkované súčasnými podmienkami. Inými slovami, tak, ako pojmom rozumel napríklad Platón, Aristoteles, Machiavelli a iní, má vplyv na to, čo v súčasnosti pojmom líderstvo označujeme my. Väčšina myšlienok „veľkých mysliteľov“ alebo „veľkých vodcov“ je dostupná iba prostredníctvom prekladov, ktoré sú historicky a sociálno-politicky situované. Napriek tomu v našom úsilí pochopiť súčasné vedenie a dilemy vládnutia sa však prirodzene obraciame do minulosti pri hľadaní významu pojmov, ktoré na tento účel používame. V súlade s (ne)slávnym výrokom Milтона Friedmana [7], že „jedinou spoločenskou zodpovednosťou podnikania je dosiahnuť zisk“ nie je nezvyčajné nájsť prístupy k vedeniu, ktoré sa

hlásia k obmedzenému rozsah povinností, ktoré slúžia výlučne na tento účel. Najzreteľnejšie je to vidieť v pojme homo economicus alebo „ekonomický človek“, ktorý sa vyznačuje racionalitou, vlastným záujmom a honbou za bohatstvom. V dôsledku toho sa od lídrov vyžaduje „pokrok“ a „rast“. Tam, kde existuje jasný dôkaz o potrebe iných stratégií (napr. očakávania politických a obchodných lídrov pokračovať v stratégiách, ktoré poškodzujú prostredie). V kombinácii s hospodárstvom budú lídri usilovať o naplnenie hlavného princípu – maximalizácia hodnoty akcionára. Je to jednoduchý prípad cieľov ospravedlňujúcich prostriedky. Aj keď možno tvrdiť, že utilitárne postoje sú všadeprítomné alebo aspoň bežné pozorovateľné, vo vodcovskej praxi sa nezdá, že by sa rozvinuli na úroveň filozofie vodcovstva. Zaujímavý je tu kontrast s osvietenskou filozofiou, ku ktorej ľudstvo dospelo v osemnástom storočí, ktorá kladie väčší dôraz na sociálne zodpovednosť, vrátane zodpovednosti každého jednotlivca, na ktorú treba myslieť a robiť primerané morálne úsudky. Ako predchodca utilitárnej filozofie, vek osvietenstva uprednostňoval rozum ako zdroj autority a sebaurčenia postavený proti autorite štátu, resp. náboženstvu. To je samo o sebe zaujímavý aspekt filozofie vodcovstva. Dôraz osvietenstva na rozum je dvojaký:

- umožňuje nám pochopiť inštrumentálnu dispozíciu mainstreamových prístupov k štúdiu vedenia, ktoré sa vyvinuli od polovice 20. storočia;
- skutočnou filozofiou vedenia založenou na etike cnosti uznávame návrat ku kontemplatívnym a mystickým, ako aj racionálnym rozmerom poznania.

Pri prechode od teórie k praxi a bytiu sa musíme nevyhnutne venovať vodcovskej etike. Pre nás je etika spojená s ľudskou organizáciou. Je jednou zo štyroch Aristotelových intelektuálnych cností, ostatné sú epistéma (intelektuálna znalosť), techné (vtelené vedomosti) a frónésis (obozretnosť a praktická múdrosť) Aristoteles [2]. Etika sa netýka iba správania sa osoby, ale aj toho, či toto správanie možno považovať za „dobré“ alebo „zlé“. Etika cnosti, ktorá v západnej tradícii môže siahať až ku koreňom filozofií starovekého Grécka, kladie dôraz skôr na bytie ako na robenie z hľadiska dôsledkov alebo užitočnosti činov [8]. Rozhodujúca pre náš argument je tu práca s pojmom „dobro“ a rozdiely vo význame tohto ústredného filozofického pojmu v rôznych obdobiach a filozofických smeroch. Dobro je to, čo prispieva k dokonalosti niečoho alebo to tvorí. Rozlišujeme medzi absolútnym dobrom a relatívnym dobrom. Etika cnosti teda zdôrazňuje snahu o absolútne dobro a poznanie filozofie založené na tomto princípe sa bude zaoberať aktualizáciou dokonalosti. Sporný charakter „dobra“ sa objavuje v dejinách filozofie permanentne. Napríklad Platón považuje za najvyššiu možnú hodnotu „Dobro“, ale Hadot [8] naznačuje, že s touto definíciou „Dobra“ sa nestotožnili ani Platónovi priatelia a priaznivci: Speusippus, Xenokrates, Eudoxus a Aristoteles. Vyznávali teórie, ktoré neboli v žiadnom prípade v súlade s Platónovými. Dokonca sa nezhodli na definícii dobra, keďže vieme že Eudoxus si myslel, že najvyšším dobrom je potešenie. Takéto intenzívne kontroverzie medzi členmi školy zanechali stopy nielen vo vnútri Platónových dialógov a Aristotelovej tvorbe, ale v celej helenistickej filozofii, ak nie počas celých dejín filozofie. Aristoteles pripisuje podobnú dôležitosť pojmu „Dobro“ a definuje ho ako potenciál, ktorým sa všetko snaží stať [2]. Epikuros spojil dobré túžby a hedonizmus [8], zatiaľ čo v ranej kresťanskej tradícii, Augustín [3] a Akvinský [1] prirovnali najvyššie dobro k Bohu, ktorý bol podstatou dobra. U Kanta (1993) je definícia „dobra“ zachovaná v jeho ústrednom pojme „kategorický imperatív“ a v uznaní morálnej povinnosti. Zapojením sa do spornej povahy „dobra“ je vynikajúcim východiskovým bodom k filozofickému uvažovaniu o rovnako spornom pojme „vodcovstvo“. Podporovať diskusiu vo vzťahu k povahe vodcovstva a najmä či je to „dobré“ alebo „zlé“, je praktizovaním filozofie vodcovstva. Týmto spôsobom lídri, a tí, ktorí chcú študovať lídersstvo, nevyhnutne posunú svoju prax a štúdium na vyššiu úroveň. Platón veril, že najlepšími „vodcami“ sú tí, ktorí boli filozofmi, ktorí podľa definície pochopili večné Dobro. Úlohou vládcov (vodcov) v klasickej gréckej spoločnosti nebolo „udávanie smeru tam, kde inak smer chýbal“ ale skôr tým, aby „nasmeroval ostatných tým smerom, ktorý vládcovia objavili, nie vytvorili“. Zatiaľ, čo priestor od nás vyžaduje, aby sme sa vyhli zložitosti filozofickej debaty o etike cnosti a rôznorodosť prístupov k téme, je potrebné odvolať sa na klasickú filozofiu stoicizmu, ktorá možno ponúka najpragmatickejší súbor lekcí pre tento fenomén, ktorý nazývame „vodcovstvo“ a ktorého princípy sa zdajú ako prekračujúce kultúrne hranice času a priestoru.

3 STOICI

Stoická škola, ktorú založil Zenón koncom štvrtého storočia pred Kristom, dostala ďalší impulz pod vplyvom Chrysippa v treťom storočí a pokračovala v rozkvetе počas rímskeho obdobia až do druhého storočia nášho letopočtu [8, s. 126-139]. Významní protagonisti praktizujúci stoicizmus počas rímskej éry boli Seneca, Musonius, Epiktétos a Marcus Aurelius a napriek tomu, že z tvorby Zenóna a Chrysippusa sa zachovalo málo, práve v týchto grécko-rímskych spisoch nachádzame základné princípy stoickej filozofie. V tejto filozofii človek objavuje praktické prístupy k umeniu bytia, ktorý má čo ponúknuť aj súčasnému obsadzovaniu vedúcich funkcií. Hadot [8] poukazuje na to, že je kľúčové pochopiť rozdiel medzi stoickou koncepciou filozofického uvažovania a filozofie ako spôsobu života s cieľom pochopiť túto tradíciu. Stoici vyvinuli abstraktné teórie poznania s ohľadom na tri základné cnosti fyziky, logiky a etiky. Skutočným účelom takéhoto spôsobu života a uvažovania bolo umožniť záujemcom vstúpiť do filozofického života, v ktorom sa všetky cnosti spojili, aby vytvorili spôsob bytia vo svete. Tento spôsob bytia bol navyše riadený ústredným princípom, ktorý od filozofov vyžadoval, aby sa usilovali o dobro, čo zase znamenalo nasmerovať svoje činy v prospech iných. Snaha o dobro a vyhýbanie sa zlu uvedené v stoickej etike vyplývalo neúprosne a nevyhnutne z potreby konať v súlade s univerzálnym Rozumom. Stoici sa snažili žiť v harmónii s prírodou, čo bol koncept, ktorý predstavoval nespočetné množstvo zložitých procesov vrátane ľudského vedomia, myslenia a konania celého kozmu. Stoicizmus bol založený na axiomatickej pravde o kozmickom prepojení medzi ľudskou a ideálnou ríšou tak, že svet sa chápal ako „jedna jediná živá bytosť, ktorá bola podobne v súlade so sebou samou a koherentná“ [8, 128-129]. Všetky duchovné praktiky, ktoré boli základom stoického života, boli zamerané na pomoc jednotlivcom uvedomiť si túto pravdu tým, že sa vzdajú domýšľavosti a individuálnosti a formou osobného odovzdania sa prinášajú zámery, myšlienky a činy v súlade s prírodou. U stoikov sa teda múdrosť má realizovať zdržaním sa myslenia, hovorenia, resp. konania spôsobom, ktorý odporuje realite. Epiktétos napríklad ponúka nasledovnú múdru radu: „Nesnažte sa, aby sa veci diali tak, ako chcete, ale prijmite to, čo sa stane tak, ako sa to stane, a budete šťastní“ (citované v [10 s. 58–60]). Tvrdí, že cesta k šťastiu spočíva v tom, že nechceme, aby veci boli iné, ako v skutočnosti sú. Filozofické uvažovanie a duchovné cvičenia stoicizmu sú všetky zamerané na dosiahnutie transformácie vedomia, ktoré k tomu povedie múdrosť. Ani zďaleka to nie je manifest politického kvietizmu, fatalizmu alebo nečinnosti, toto chápanie však vychádza z trojitého súboru zásad spojených s fyzikou, etikou a logikou. Napríklad s ohľadom na fyziku je potrebné porozumieť sfére človeka a jeho vlastnému pôsobeniu a vplyvu. Existuje mnoho aspektov prírody, nad ktorými človek a jeho vôľa nemá žiadnu moc. Žiadny jednotlivec nedokáže predvídať alebo kontrolovať presné okolnosti vlastnej smrti (s výnimkou samovraždy), alebo to, že sa rozhodne netrpieť chorobou, stratou blízkych, a tak ďalej. Podobne ani my nemáme konečnú kontrolu nad myšlienkami, rozhodnutiami a činmi iných ani nad makro podmienkami nášho života, ako napr. rodičia, ktorým sme sa narodili, a spoločnosť, v ktorej vyrastáme, a tak ďalej. Všetko od počasia až po súčasnú geopolitiku je úplne mimo náš dosah. Z tohto pohľadu sme len „naplaveniny“ vo veľkom oceáne života. Pre stoikov sú takéto exogénne podmienky výsledkom fungovania osudu. Múdry spôsob, ako reagovať na akékoľvek kauzálne podmienené okolnosti, nad ktorými nemáme kontrolu, je prijať ich s vyrovnanosťou. Myšlienka vôľovej odpovede je v tomto postoji implicitná a privádza nás k druhej stoickej cnosti, totiž k etike.

V rámci stoického filozofického uvažovania je príroda vnímaná ako determinovaný a nevyspytateľne zložitý súbor kauzálnych podmienok, to však neznamená, že neexistuje možnosť slobodnej vôle a mravného konania. Naopak, dobrý úmysel a dobrý čin je ústredným prvkom stoickej filozofie ako spôsobu života. V súlade s tým stoici – najmä Epiktétos – vypracovali podrobnú a prepracovanú teóriu povinnosti. Osud môže diktovať okolnosti nášho života, ale na rozdiel od toho skeptici, ktorí rezignovali na svetskú ľahostajnosť, alebo epikurejci, ktorí sa rozhodli stiahnuť zo sveta utrpenia, aby našli šťastie, stoici hľadajú múdrosť prostredníctvom spolupráce so spoločnosťou. Stoicizmus neposkytuje ospravedlnenie pre „ľahostajnosť“ v pejoratívnom zmysle a primerané ustúpenie od zodpovednosti voči sebe a iným. Stoik pravdepodobne vedie rodinný život, má deti, pracuje, venuje sa kariére a naplno sa venuje aj politickému životu v polis. Ale toto všetko treba robiť eticky, teda s ohľadom na blaho druhých. Takéto postoje a povinnosti sú diktované samotnou Prírodou a univerzálnym Rozumom, ktorými disponujú ľudia obdarení morálnou vôľbou. Stoicizmus nás učí, že je dobré starať sa o seba a o iných. To nás privádza k úvahe o logike, tretej a poslednej stoickej cnosti. Prax logiky odlišuje stoicizmus od iných helénskych škôl filozofie. Logika ako duchovné cvičenie znamená venovať veľkú pozornosť fyzickému zmyslovému vnímaniu a mentálnej reprezentácii, aby sme získali súlad so skutočnosťou. Naše zmysly a mentálne reprezentácie sú dostatočne skutočné samy o sebe a sú vo veľkej miere podmienené fyzikou alebo osudom. Reakcie na tieto vnemy však zahŕňajú vôľby,

ktoré zahŕňajú šikovné, resp. nešikovné úsudky. Logika znamená rozvoj uvedomenia a uvažovania, je to reakcia na svet, ktorý predchádza akcie založené na vášni. Stoická schéma teda poskytuje mimoriadne užitočný prístup v klasickom zmysle, s ktorým sa dá priblížiť k mnohým praktickým požiadavkám, ktorým čelia tí, ktorí zastávajú vedúce úlohy. Obsahuje rady, ako rozvíjať mentálne postoje, ako je statočnosť a vyrovnanosť, ktoré jednotlivcom umožňujú jasnejšie rozlišovať medzi tým, čo môžu a nemôžu vo svete ovplyvniť. Navyše jej teória povinnosti ponúka umenie života, v ktorom človek zostáva zameraný na hľadanie cností v ich každodenných interakciách a jednaniach; imperatív, ktorý, ako by sme tvrdili, v súčasnosti často veľmi chýba nášmu preorganizovanému svetu.

ZÁVER

Na záver zvážime niektoré praktické dôsledky vnímania etiky cnosti v kontexte rozvoja vodcovstva a zhrnieme filozofické stratégie predstavené v tejto časti. Mnoho súčasných vedcov z oblasti organizácie, manažmentu a vedenia otvorene lamentuje nad obmedzeniami konvenčných učebných osnov obchodných škôl z rôznych dôvodov. Niektorí tvrdia, že manažérske vzdelávanie a výskum zlyháva v snahe prakticky spojiť teóriu s praxou, iní spochybňujú jeho pedagogický alebo praktický význam. K týmto kritickým hlasom možno dodať, že je to celé náklonnosť k scientizmu a inštrumentálnemu mysleniu, ktoré nerieši kognitívne a afektívne potreby organizácie. Táto všeobecná kritika platí s rovnakou silou tak vo špecializovanej oblasti vodcovských štúdií, ako aj v učebných osnovách všeobecnej obchodnej školy. V tomto kontexte navrhujeme filozofiu vedenia založenú na cnosti etiky, ktorá má čo ponúknuť. Obrovská výzva, ktorú predstavuje, bude integrácia „filozofie vedenia ako spôsobu života“ do podnikania a kurikula líderstva, ktoré je v drvivej väčšine charakterizované inštrumentálnymi formami vyučovania a učenia. Pri akomkoľvek pokuse existuje vždy prítomné riziko zaviesť, povedzme etiku cnosti alebo stoickú filozofiu do rozvoja vodcovstva program, ktorý by bol kooptovaný zdrojmi smerujúcimi k inštrumentálnym cieľom. Je viac než potrebné, aby akúkoľvek formu povrchného kognitívneho modelovania nahradil rozvoj vzdelávacej angažovanosti, ktorá by bola primeraná a adekvátne snahe o cnosť vo vedúcich a riadiacich úlohách. Je jasné, že ide o radikálnu agendu, ktorá sa stretá s inštitucionálnym odporom. Napriek tomu však môžeme zodpovedne tvrdiť, že tretia klasická doména filozofie – menovite etika – je zďaleka najdôležitejšou súčasťou štúdia a praxe vedenia. Neexistujú žiadne spoločenské opatrenia, ktoré nezahŕňajú etické vzťahy (či posúdené ako „dobré“ alebo „zlé“) toho či onoho druhu. Dôkladné preskúmanie stoickej filozofie a praktické duchovné cvičenia okrem toho odhaľujú, že ontologické a epistemologické sa nedá oddeliť od etiky. Privilegovanie etiky súčasne prináša ontológiu a epistemológiu. Ústrednými otázkami v rámci vedúcich rolí a vzťahov sa teda stáva etika. Možno neexistuje žiadna filozofia vodcovstva, ale to v žiadnom prípade neodmieta výzvu etablovať takúto filozofiu alebo filozofie.

Použitá literatúra

- [1] AKVINSKÝ, T. (1265): Suma teologická 1-13. Spolok svätého Vojtecha. Trnava 2017. ISBN: 978-8081-6126-02
- [2] ARISTOTELES (322 p.n.l.): Etika Nikomachova. Kalligram. Bratislava 2011. ISBN: 9788-0810-1417-8
- [3] AUGUSTÍN, SV. (413): Boží štát. Lúč. Bratislava 2019. ISBN: 9788-08179142-0
- [4] BLAKE, W. (1979): Blake's Poetry and Designs. ed. M.L. Johnson and J.E. Grant. W.W. Norton. New York 2017. ISBN: 978-0-393-92498-5
- [5] COLLINGWOOD, R. (1926): The Idea of History. Oxford University Press. Oxford 1994. ISBN: 978-1928-530-66
- [6] FOUCAULT, M. (1970): The Order of Things: an Archaeology of the Human Sciences. Tavistock Publications. New York 1973. ISBN: 0-679-75335-4

- [7] FRIEDMAN, M. (1970): The Social Responsibility of Business is to Increase Its Profits. New York Times Magazine, September 13. Dostupné online: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-70818-6_14
- [8] HADOT, P. (2002): What is Ancient Philosophy? Harvard University Press. Cambridge 2002. ISBN: 0-67400-733-6
- Jackson, B., Parry, K. (2008): A Very Short, Fairly Interesting and Reasonably Cheap Book about Studying Leadership. Sage. London 2008. ISBN: 978-1849-2073-93
- [9] LEŠKO, V., MIHINA, F. (1993): Dejiny filozofie. Iris. Bratislava 1993. ISBN 80-967013-3
- [10] STÍBLO, J. (2012): Leadership. Realita nebo vize. Professional Publishing. Průhonice 2012. ISBN: 978-80-7431-105-5
- [11] STODGILL, R. M. (1974): Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research. Free Press. New York 1974. ISBN: 9780-0293-166-03
- [12] WILLIAMS, R. (1983): Keywords: a Vocabulary of Culture and Society. Fontana. London 1983. ISBN: 97800-0654-021-2
- [13] ZIMMER, R. (2004): Príbeh filozofie. SlovArt. Bratislava 2016. ISBN: 978-80-556-2367-2

KOGNITIVNÍ VÝKON A COPINGOVÉ STRATEGIE STUDENTŮ: INOVACE HODNOCENÍ V KONTEXTU ARMÁDNÍHO VÝCVIKU

COGNITIVE PERFORMANCE AND COPING STRATEGIES OF STUDENTS: INNOVATION IN ASSESSMENT WITHIN THE CONTEXT OF MILITARY TRAINING

Jana HORÁKOVÁ⁸

Abstrakt

Význam vlivu psychické i fyzické zátěže na kognitivní výkon je nesporný. V zahraniční literatuře se jedná o významný prvek zkoumání a návrhu nových postupů a metod. V pilotním projektu hodnotíme navrhovanou psychodiagnostickou baterii (KNB, SVF-78), která má za úkol mapovat a evaluovat copingové strategie a změnu kognitivní výkonnosti v zátěžové situaci (pre-test a post-test). Závěrem nabízíme optimalizaci diagnostických a evaluačních procesů a také metodické změny pro rozvoj dílčích psychosociálních kompetencí v armádním prostředí formou individualizované zpětné vazby.

Klíčová slova:

kognice, copingové strategie, evaluace, zpětná vazba.

Abstract

The significance of the influence of both psychological and physical stress on cognitive performance is undeniable. In foreign literature, this is a significant element of research and the development of new procedures and methods. In a pilot project, we are evaluating the proposed psychodiagnostic battery (KNB, SVF-78), which aims to map and assess coping strategies and changes in cognitive performance in a stress situation (pre-test and post-test). In conclusion, we offer optimization of diagnostic processes, evaluation processes, and methodological changes for the development of specific psychosocial competencies in the military environment through individualized feedback.

Key words:

cognition, coping strategies, evaluation, feedback.

ÚVOD

Stres je nezbytnou součástí života každého jedince, zároveň však víme, že nadměrné množství stresu má negativní dopad na psychické i fyzické zdraví [1]. Z nejširšího pohledu definujeme stres jako nespécifickou odpověď těla na jakýkoliv požadavek [2], v užším slova smyslu, stres vzniká v situacích s vysokými nároky a vysokým rizikem [3]. Vojenská služba ze své podstaty zahrnuje vysoké nároky a vysoké riziko na denní bázi, stresová zátěž je tedy pochopitelně u příslušníků armády vysoká. Výsledky výzkumu podporují tvrzení, že stresová zátěž je u vojáků v porovnání s běžnou populací vyšší [4]. Významnou míru zátěže přináší kromě běžných stresorů i stresory související přímo s armádními tématy [5] a také můžeme pozorovat negativní vliv na psychické zdraví ve spojení s distresem plynoucím z pracovních povinností příslušníků armády [6].

Stejně tak jsou náročným podmínkám při výkonu svého povolání vystaveni i příslušníci Armády České republiky (AČR) – ať už se jedná o psychickou, fyzickou nebo i environmentální zátěž. Jakýkoliv typ (nadměrné) zátěže způsobuje distres. Akutní i chronický stres ovlivňuje výkonnost jedince na různých úrovních [3]. Zároveň víme, že stres ve vysoké či chronické míře má negativní dopady nejen na zdraví člověka, přičemž fyzické i mentální zdraví je základním předpokladem pro výkon jakéhokoliv povolání. Nabízí se tedy otázka, jak chránit zdraví (a tím pochopitelně i výkonnost) v rámci naší armády. Ačkoliv existují externí protektivní faktory či metody na snížení dopadu nepříznivých pracovních podmínek (např. pozitivní vliv kofeinu na kognitivní funkce při spánkové deprivaci) [7], je vhodné znát i vnitřní (či individuální) protektivní faktory jednotlivců – tedy jejich copingové strategie.

⁸ **Mgr. Jana HORÁKOVÁ**, katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno, jana.horakova2@unob.cz

Systematická review dokazuje významný vliv environmentální zátěže na kognici u vojáků [8], přičemž mezi nejvýznamnější environmentální faktory se ukázaly být dehydratace, nedostatečná výživa a nadměrná fyziologická reakce na kognitivní úkol [9]. Jedná se tedy o environmentální zátěž plně relevantní pro naše podmínky. V našich podmínkách však zatím nemáme definované oblasti, které jsou psychickou, fyzickou či environmentální zátěží ovlivněny. V rámci rozvoje studentů (ale i celkově v rámci ochrany psychického i fyzického zdraví příslušníků AČR) je nutné rozumět tomu, které domény a dovednosti jsou kterým typem zátěže ovlivněny a jak je možné tyto negativní efekty minimalizovat. Zde je na místě zdůraznit důležitost profylaxe a rozvoje kognice u studentů Univerzity obrany (UO), neboť se jedná o příslušníky armády, kteří se připravují pro výkon velitelské pozice.

Zahraniční zdroje zdůrazňují nutnost disponovat v rámci armády vlastní psychodiagnostickou baterií hodnotící kognitivní schopnosti svých příslušníků [10]. V našich podmínkách ovšem nemáme k dispozici komplexní nástroje a metody pro systematickou evaluaci kognitivního výkonu ve vztahu ke stresové zátěži či specifickou baterii používanou pro tyto účely v rámci AČR. Pro hodnocení kognitivního výkonu jsou v rámci AČR využívány běžně dostupné psychodiagnostické metody, nejsou však cíleny na specifické požadavky pro výuku a rozvoj budoucích armádních velitelů. Následující kapitoly shrnují realizaci a evaluaci pilotního projektu zaměřujícího se na hodnocení kognitivní výkonnosti a copingových strategií studentů UO.

1 CÍL A REALIZACE PROJEKTU

Z dlouhodobého hlediska máme za cíl identifikovat kognitivní domény, které jsou u studentů UNOB ovlivněny různými typy zátěže, a jaké copingové strategie studenti využívají k jejich eliminaci. Navazujícím dlouhodobým cílem je také rozvoj studentů v těchto dvou oblastech.

Pilotní projekt má dva základní cíle:

1. Zmapovat (1a) a evaluovat (1b) relevantní psychické fenomény v náročných situacích – tedy copingové strategie a změny kognitivní výkonnosti ve vztahu k zátěžové situaci.
2. Edukace a rozvoj studentů. Realizací projektu jdeme vstříc dobré praxi, jak v rámci výuky posilovat psychickou odolnost našich studentů.

Dílčí cíle projektu jsou popsány v kapitole metodologie, kde jsou diskutovány v rámci použitých metod. Následující odstavce čtenáři přibližuje podmínky, ve kterých je projekt realizován.

Samotná realizace projektu probíhala v rámci zaměstnání Kníničky (ZK) v dubnu a květnu 2023. Jedná se o komplexní simulaci náročných a bojových podmínek, která je ve třetím ročníku povinnou součástí studia pro všechny studenty fakulty vojenského leadershipu. Primárním cílem zaměstnání v Kníničkách je vzdělávání studentů v rámci simulace bojové situace. Kromě odborných vojenských dovedností je cílem také rozvoj psychosociálních dovedností nejen v oblasti leadershipu. Součástí programu je řada úkolů a modelových situací v terénu, které jsou studentům komplikovány např. formou spánkové deprivace, nejistotou v průběhu cvičení a fyzicky a psychicky náročnými dílčími úkoly. V rámci ZK provádíme nejen testování kognitivních schopností a copingových strategií, ale také měření fyziologické odpovědi organismu na zátěž (např. tepová frekvence či reakce na bolest). Do budoucna se tedy nabízí triangulace těchto metod nejen z výzkumného pohledu, ale i pro ještě komplexnější zpětnou vazbu pro studenta.

2 METODY

Využití konkrétních metod demonstrujeme na základě dílčích cílů projektu – mapování a evaluace relevantních psychických domén.

Hodnocení studenta probíhá na dvou úrovních vyplývajících z dílčích cílů:

1. hodnocení kognitivních funkcí ve dvou fázích (před a po zátěži);
2. sebehodnocení copingových strategií.

3.1 Kognitivné funkce

K základnímu zhodnocení kognitivních funkcí jsme použili Krátkou neuropsychologickou baterii (KNB). Jedná se o volně dostupnou metodu, která kombinuje výhody screeningových a komplexních neuropsychologických metod [11]. KNB se skládá z 12 základních a 5 doplňkových (volitelných) subtestů (v našem případě jsme administrovali všech 17 subtestů). Výstupem nástroje je kognitivní profil zobrazující výkon v základních kognitivních doménách (paměť, pozornost, exekutivní funkce, zrakově-prostorové funkce a řečové funkce). Administrace probíhá pouze individuálně (formou tužka papír) a celkově trvá zhruba 30-40 minut. Může ji administrovat kdokoliv, kdo je s metodou a postupem administrace seznámen. Vyhodnocení a interpretaci provádí pouze psycholog.

V našem případě jsme testovali studenty pomocí KNB ve dvou situacích (před zátěží a po zátěži) a to dvěma paralelními formami (A a B). Celkový čas mezi jednotlivými měřeními byl 24-32 hodin. Výhody a nevýhody tohoto postupu diskutujeme v kapitole Diskuze a limity. Výsledky byly vyhodnoceny psychologem dle dostupných norem (běžná česká populace, s ohledem na věk a vzdělání).

3.2 Copingové strategie

Pro hodnocení copingových strategií byl použit dotazník Strategie zvládání stresu (SVF-78). Jedná se o hojně využívanou dotazníkovou metodu ke zjišťování zvládacích (copingových) strategií napříč různými populacemi. Tento nástroj zachycuje individuální variabilitu ve způsobech zpracování a zvládání stresových situací. Zachycuje celkem 13 škál, které odrážejí pozitivní, negativní a „neutrální“ zvládací mechanismy [12]. Administrace proběhla skupinově, studenti měli na vyplnění dostatek času a prostoru. Vyhodnocení a interpretaci prováděl psycholog na základě dostupných norem. Vhodnost a aplikaci metody diskutujeme v následující kapitole.

3 DISKUZE A LIMITY PROJEKTU

Tato kapitola je strukturována do dvou podkapitol, ve kterých (1) hodnotíme vhodnost užití psychodiagnostických metod a jejich technického provedení, (2) hodnotíme projekt jako celek a navrhuje zlepšení pro budoucí rozvoj výzkumu a praxe v této oblasti.

3.3 Hodnocení použitých psychodiagnostických metod

3.3.1 Krátká neuropsychologická baterie

Krátká neuropsychologická baterie je v našich podmínkách jedinečný nástroj, který efektivně a poměrně citlivě hodnotí kognitivní funkce jedince. Díky získaným informacím jsme mohli studentům poskytnout adekvátní zpětnou vazbu k jejich kognitivnímu výkonu a prodiskutovat s nimi subjektivní i objektivní vliv stresové situace na jejich kognici.

Navzdory tomu, že KNB patří mezi kvalitní screeningové metody, zásadním problémem, se kterým jsme se v rámci administrace i vyhodnocení KNB potýkali, je vysoké personální zatížení. Minimální časová náročnost na jednoho studenta (pouze v oblasti kognice) je zhruba 120 minut (testování 2x40 minut; vyhodnocení + zpětná vazba 40 minut). Pro časově efektivnější administraci bychom mohli využít jiných dílčích metod, které jsou dostupné v elektronické verzi, nicméně žádná z elektronických metod neposkytuje kompletní kognitivní profil, tak jako KNB. Aktuálně ani není možné převést administraci KNB do elektronické podoby, neboť některé subtesty svou povahou neumožňují automatizovanou administraci (např. verbální fluence či opakování čísel). Zpětná vazba pro studenty musí být v tomto případě provedena pouze individuálně a zároveň musí zahrnovat i přiměřenou edukaci vázanou na konkrétní domény, ve kterých student potřebuje podporu. V současné době tedy nejsme schopni časovou náročnost KNB žádným způsobem eliminovat. Nenašli jsme ani žádné vhodné alternativní metody.

Dalším omezením, které jsme se u KNB zvažovali, je efekt učení. V rámci designu výzkumu vlivu zátěže na kognitivní funkce muselo být měření kognitivních funkcí opakované minimálně dvakrát (pre-test a post-test). KNB disponuje několika paralelními verzemi, které slouží k opakování měření k rozlišení

i jemných změn v kognitivních funkcích [11], což je jeden z hlavních důvodů, proč jsme tuto metodu využili. Ačkoliv však mají paralelní formy jiný testový materiál (co se týče obsahu), jejich struktura a typ úloh je pochopitelně stejný. Musíme zde tedy zvážit i vliv efektu učení. Například u první verze si student může stanovit strategie na zvládnutí některých úloh, což může zkreslit druhé měření. Zároveň po skončení první testové situace už student ví, že se na konci testové baterie znovu doptáváme na vybavení paměťového materiálu, se kterým se pracuje na začátku testování. Efekt učení může být pozitivně hodnocen při kvalitativní zpětné vazbě se studentem, nicméně co se týče měření vlivu zátěže na kognitivní funkce, může být naopak nevhodným zdrojem zkreslení výsledků. Efekt učení v takové situaci nejde příliš eliminovat a zároveň se jedná o proměnnou, kterou nemůžeme nijak významně kontrolovat.

3.3.2 SVF-78

Metoda SVF-78 v tomto projektu sloužila zejména jako screeningová metoda copingových strategií našich studentů. Studenti dostali zpětnou vazbu na to, které copingové mechanismy u nich dominují a nástin možného rozvoje. Samozřejmě i v tomto případě jsme naráželi na časové a personální limity. Nicméně považujeme za přínosné zaměřit se více na rozvoj adaptivních zvládacích strategií u našich studentů, neboť se ukazuje, že pokud školitelé poskytují přiměřenou podporu v rozvoji copingových strategií, mohou tak efektivně zvyšovat nejen výkonnost vojáků [13], ale také jejich duševní zdraví [14] a well-being [15].

Do budoucna můžeme uvažovat například nad skupinovým workshopem, který by navazoval na individuální zpětnou vazbu, čímž by mohla být zkrácena její časová dotace bez negativního dopadu na její kvalitu. V rámci skupiny mohou být studenti edukováni a trénováni v podpoře adaptivních copingových strategií. Cílené intervence v oblasti copingových strategií, společně s efektivní zpětnou vazbou pro studenta v rámci nácviků stresových situací, mohou pomoci negativní vliv zátěže eliminovat nebo alespoň snížit [16].

3.4 Hodnocení projektu a implikace pro další rozvoj

Při samotné realizaci projektu jsme kromě vysoké personální zátěže a celkové náročnosti metodologického nastavování nových procesů ve vzdělávání, nenacházeli žádné významné limity. V následujících odstavcích tedy diskutujeme omezení spíše minoritního rázu a návrh jejich řešení.

V rámci rozsáhlých měření realizovaných v průběhu ZK získáváme velké množství dat, které je užitečné nejen pro rozvoj výzkumu kognice a stresové zátěže, ale využíváme je aktivně i pro studenty v rámci zpětné vazby. Zatím však nemáme vyvinutý systém propojování těchto informací. Jejich propojením bychom získali mnohem komplexnější pohled v rámci rozvoje jednotlivce i skupin. Tímto směrem se můžeme v budoucnu vydat, nicméně v této fázi potřebujeme nejprve provést precizní výběr (příp. adaptaci) metod tak, abychom optimalizovali množství získaných informací v relevantních oblastech a zároveň maximálně zefektivnili (a zjednodušili) jejich sběr.

Komplikací při pochopení užších souvislostí v rámci realizace individuální zpětné vazby se ukázala být nehomogenost psychické a fyzické kondice studentů. Uvažujeme tedy o doplnění psychodiagnostických metod o další nástroj za účelem zhodnocení subjektivní zátěže ZK, neboť právě subjektivní prožívání stresu je to, co významně ovlivňuje individuální rozdíly v kognitivní výkonnosti [17].

Posledním limitem, který je pravděpodobně i nejvíce marginální, je aktuální porovnatelnost výsledků. Skóry studentů můžeme porovnat aktuálně pouze s normami pro běžnou populaci, neboť ani u jedné z užitých metod v současnosti nemáme k dispozici normy pro příslušníky Armády ČR (či studenty Univerzity obrany). Tento nedostatek však můžeme v následujících letech eliminovat opakovaným užíváním těchto metod v praxi, čímž získáme vlastní datovou knihovnu k vytvoření norem v rámci populace studentů UNOB. Dočasně můžeme také porovnávat kognitivní profil studentů mezi sebou v rámci jednoho ročníku.

ZÁVĚR

Mezi dlouhodobé cíle katedry aplikovaných sociálních a humanitních věd patří optimalizace procesů pro vhodnou a cílenou evaluaci studenta, stejně tak jako rozvíjení psychosociálních kompetencí studentů. Návrh a realizace tohoto projektu vychází z dlouhodobých cílů katedry a aktuálně se soustředí na mapování kognitivního profilu našich studentů ve vztahu k zátěžovým situacím. Kromě metodického návrhu pro nastínění dalšího směřování v oblasti rozvoje a měření kognitivní výkonnosti studentů, nabízí tento projekt také možnost objektivního náhledu studenta na své vlastní schopnosti skrze individuální zpětnou vazbu v oblasti kognice a copingových strategií.

Fyzická, psychická i environmentální zátěž má významný vliv na kognitivní funkce, zahraniční výzkumy však nejsou plně konzistentní v tom, jak významně jsou jednotlivé kognitivní domény ovlivněny. Nicméně takové poznatky lze ze zahraničí přejímat pouze v omezené míře, a to i z důvodu toho, že adaptace psychodiagnostických metod ze zahraničí je v našem prostředí problematická nejen z důvodu jazykové izolovanosti České republiky. Kromě toho, potřeby bezpečnostních složek se vždy odvíjí i od specifického prostředí daného státu. Reagujeme tedy na nejnovější poznatky tvorbou vlastní psychodiagnostické baterie, která bude schopná poskytovat adekvátní informace s přiměřenou efektivitou.

Pilotní projekt jsme realizovali pomocí nástrojů KNB a SVF-78. SVF-78 se v tomto případě jeví jako efektivní nástroj pro mapování a evaluaci copingových strategií, KNB poskytuje dostatečný přehled kognitivní výkonnosti, její administrativní zátěž však převyšuje aktuální personální možnosti. Výsledky KNB i SVF-78 nám poskytují dostatečnou základnu pro individuální zpětnou vazbu i pro další práci se studenty. Kvalitní individuální zpětná vazba vyučujícího se dle teoretických poznatků jeví jako důležitá při udržení efektivního výkonu ve stresové situaci. Další směřování v oblasti tréninku a rozvoje copingových strategií navrhujeme například formou následných skupinových workshopů, čímž maximalizujeme zisk individuální zpětné vazby a zároveň eliminujeme personální zatížení.

Míra subjektivně prožívané zátěže se ukazuje jako důležitý faktor v rámci kognitivního výkonu ve stresové situaci. Z tohoto důvodu navrhujeme psychodiagnostickou baterii doplnit o self-report metodu, která operacionalizuje subjektivitu prožívané zátěže tak, abychom s ní mohli následně pracovat v rámci analýzy dat i zpětné vazby.

Velký potenciál vnímáme v propojení vojenského výcviku v rámci ZK, odkud máme k dispozici data o řadě fyziologických funkcí, což může být užitečné nejen pro komplexní zpětnou vazbu pro studenty, ale i pro výzkumný potenciál v této oblasti. Zůstává však otázkou, jak nejlépe triangulovat získaná data z psychodiagnostických metod, fyziologických měření a dalších pozorování.

Následující výzkumné kroky mohou vést k data-driven zúžení oblasti kognitivních domén nejvíce ovlivněných různými typy zátěže ve zkoumané populaci. Nabízí se realizace mnoha dílčích výzkumných projektů, které by mohly odpovědět na otázky, které jsou specifické pro prostředí AČR.

Použitá literatura

- [1] O'CONNOR, D. B., THAYER, J. F. a VEDHARA, K., 2021. Stress and Health: A Review of Psychobiological Processes. *Annual Review of Psychology*. Vol. 72, číslo 1, s. 663–688. DOI 10.1146/annurev-psych-062520-122331.
- [2] SELYE, H., 1978. *The stress of life*. Rev. ed. New York : McGraw-Hill. McGraw-Hill paperbacks. ISBN 978-0-07-056212-7.
- [3] DRISKELL, J. E., SALAS, E. a JOHNSTON, J. H., 2006. Decision Making and Performance under Stress. In : *Military life: The psychology of serving in peace and combat: Military performance*, Vol. 1, s. 128–154. Westport, CT : Praeger Security International. Military Performance. ISBN 978-0-275-98301-7.

- [4] PFLANZ, S. a SONNEK, S., 2002. Work Stress in the Military: Prevalence, Causes, and Relationship to Emotional Health. *Military Medicine*. Vol. 167, číslo 11, s. 877–882. DOI 10.1093/milmed/167.11.877.
- [5] SEPAHVAND, M. J. et al., 2022. Identify Coping Mechanisms to Deal with Stressors in Military Personnel. *Journal of Military Medicine*. Vol. 22, číslo 3, s. 244–251. DOI 10.30491/JMM.22.3.244.
- [6] MORGAN, J. K., HOURANI, L. a TUELLER, S., 2017. Health-Related Coping Behaviors and Mental Health in Military Personnel. *Military Medicine*. Vol. 182, číslo 3–4, s. e1620–e1627. DOI 10.7205/MILMED-D-16-00165.
- [7] LIEBERMAN, H. R. et al., 2002. Effects of caffeine, sleep loss, and stress on cognitive performance and mood during U.S. Navy SEAL training. *Psychopharmacology*. Vol. 164, číslo 3, s. 250–261. DOI 10.1007/s00213-002-1217-9.
- [8] MARTIN, K. et al., 2019. The Impact of Environmental Stress on Cognitive Performance: A Systematic Review. *Human Factors*. Vol. 61, číslo 8, s. 1205–1246. DOI 10.1177/0018720819839817.
- [9] MARTIN, K. et al., 2020. Physiological Factors Which Influence Cognitive Performance in Military Personnel. *Human Factors*. Vol. 62, číslo 1, s. 93–123. DOI 10.1177/0018720819841757.
- [10] COSENZO, K. A., FATKIN, L. T. a PATTON, D. J., 2007. Ready or Not: Enhancing Operational Effectiveness Through Use of Readiness Measures. *Aviation, Space, and Environmental Medicine*. Vol. 78, číslo 5, s. B96–B106.
- [11] STRAKOVÁ, E. et al., 2020. *Krátká neuropsychologická baterie (KNB) Manuál*. 1. Klecany: Národní ústav duševního zdraví. ISBN 978-80-87142-39-4.
- [12] JANKE, W. a ERDMANNOVÁ, G., 2003. *Strategie zvládání stresu SVF-78*. 1. Praha : Testecentrum. ISBN 80-86471-24-1.
- [13] OVERDALE, S. a GARDNER, D., 2012. Social Support and Coping Adaptability in Initial Military Training. *Military Psychology*. Vol. 24, číslo 3, s. 312–330. DOI 10.1080/08995605.2012.678243.
- [14] EISENBARTH, Ch., 2012. Coping Profiles and Psychological Distress: A Cluster Analysis. *North American Journal of Psychology*. Vol. 14, číslo 3, s. 485–496.
- [15] MA, T.-L. et al., 2023. Military Medical Students' Coping With Stress to Maintain Well-being. *Military Medicine*. Vol. 188, číslo Supplement_2, s. 26–34. DOI 10.1093/milmed/usac292.
- [16] KAVANAGH, J., 2005. *Stress and Performance: A Review of the Literature and Its Applicability to the Military* [online]. RAND Corporation. Získáno z : https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR192.html [viděno 2 listopad 2023].
- [17] FLOOD, A. a K., Richard J., 2022. Cognitive Resilience to Psychological Stress in Military Personnel. *Frontiers in Psychology* [online]. Vol. 13. Získáno z : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.809003> [viděno 31 říjen 2023].

K PRAMENŮM A PRAVIDLŮM SOUKROMÉHO PRÁVA

ON THE SOURCES AND RULES OF PRIVATE LAW

Karel MAREK, Leopold SKORUŠA⁹

Abstrakt

Zkušenosti z praxe ukazují, že jsou v praxi vnímána jako složitá ta ustanovení, která určují čím – jakými prameny pravidly – se mají právní vztahy řídit a v jakém pořadí. Občanským zákoníkem se řídí vztahy vzniklé od 1. 1. 2014. Není-li stanoveno nebo ujednáno jinak, řídí se dříve vzniklé vztahy tehdejšími předpisy. V článku porovnáme vztahy dříve vzniklé podle obchodního zákoníku a posléze vztahy občanskoprávní.

Klíčová slova:

obchodní zákoník, občanský zákoník, občanské právo, podnikatel, smlouva.

Abstract

Practical experience shows that those provisions, which determine what - what sources of rules - are to govern legal relations and in what order are perceived as complex in practice. The Civil Code governs relations arising from 1 January 2014. Unless otherwise stipulated or agreed, relations previously established shall be governed by the then existing regulations. In this article, we will compare the relationships previously established under the Commercial Code and subsequently civil law relationships.

Key words:

Commercial Code, Civil Code, civil law, entrepreneur, contract.

ÚVOD

Dlouhodobé zkušenosti ukazují, že jsou v praxi vnímána jako složitá ta ustanovení, která určují, čím (jakými prameny a pravidly) se mají právní vztahy řídit a v jakém pořadí. Příslušná ustanovení právních předpisů jsou totiž situována na různých místech těchto nosičů právních norem.

Pro přehled provádíme grafické vyjádření. Tím tuto otázku chceme přiblížit osobám (subjektům) obecně, a zvláště pak při výuce osobám studujícím. Se studenty přitom probíráme každé ustanovení jednotlivě a pak v jejich souhrnu. Tato problematika je pak východiskem i k výuce dalších soukromoprávních disciplín.

Na Univerzitě obrany se výuka soukromého práva, s důrazem na pravidla smluvního obchodního práva v České republice, zaměřuje na komplexní a aktuální znalosti, které studentům poskytují pevný právní základ pro profesionální působení v předmětné oblasti. Studium zahrnuje vybrané kapitoly těchto klíčových oblastí:

- Smluvní právo: Studenti se seznamují se základními principy smluvního práva, od formálních náležitostí smluv po interpretaci a výkon smluvních povinností. Důraz je kladen na smluvní vztahy v českém obchodním prostředí.
- Obchodní právo: Exkurz do předmětné oblasti je zaměřen na právní aspekty v činnosti obchodních subjektů, zejména obchodních korporací a na obchodní transakce. Studenti získávají hlubší povědomí o právní struktuře podnikání v České republice.
- Regulace obchodu: V rámci výuky jsou zahrnuty i relevantní regulace a právní rámce, které ovlivňují smluvní vztahy a obchodní aktivity v České republice, jako jsou ochrana spotřebitelů, konkurenční právo a další oblasti.
- Praktické příklady: Výuka je často doplněna praktickými příklady, právními případy a simulacemi, které pomáhají studentům propojit teoretické znalosti s reálnými situacemi v oblasti smluvního obchodního práva v českém kontextu.

⁹ prof. JUDr. Karel Marek, CSc., K-104, FVL, Univerzita obrany, Kounicova 662 10 Brno, tel.: 973 442 571, karel.marek@unob.cz
Mgr. Ing. Leopold Skoruša, Ph.D., K-104, FVL, Univerzita obrany, Kounicova 662 10 Brno, tel.: 973 442 571, leopold.skorusa@unob.cz

Tímto způsobem se studenti Univerzity obrany stávají dobře připravenými vojenskými profesionály se značným vhladem do českého občanského práva, což jim umožňuje aktivně a efektivně přispívat k vysoké úrovni realizovaných právních vztahů v resortu obrany a obecně ke kultivaci právního prostředí.

Ustanovení § 3028 občanského zákoníku přitom určuje, že občanským zákoníkem se řídí vztahy od 1. 1. 2014. Není-li stanoveno jinak, řídí se jiné právní poměry vzniklé přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, jakož i práva a povinnosti z nich vzniklé, včetně práv a povinností z porušení smluv uzavřených přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, dosavadními právními předpisy. To nebrání ujednání stran, že se tato jejich práva a povinnosti budou řídit tímto zákonem ode dne nabytí jeho účinnosti (viz ustanovení § 3028 odst. 3). Vztahy vzniklé od 1. 1. 2014 se tedy budou řídit (tzv. novým) občanským zákoníkem, tj. zákonem č. 89/2012 Sb., ale smluvní vztahy podle § 3028 odst. 3 se budou ještě poměrně dlouhou dobu řídit obchodním zákoníkem a dřívějším občanským zákoníkem (viz zejména vztahy ze smluv uzavřených na delší dobu nebo na dobu neurčitou).

To se netýká jen subjektů vymezených v ustanovení § 261 odst.1 a odst.2 obchod. zák., ale i občanů obecně podle § 261 odst. 3 a § 262 obchod. zák. Zachytíme tedy nejdříve vztahy obchodněprávní (podle obchodního zákoníku č. 513/1991 Sb. a podle dřívějšího občanského zákoníku, tj. podle zákona č. 40/1964 Sb.) a posléze vztahy občanskoprávní (podle zákona č. 89/2002 Sb.).

Vztahy podle obchod. zák. jsou dnes upraveny obdobnou platnou právní úpravou ve Slovenské republice. Ve Slovenské republice totiž zatím nedošlo k rekonstrukci v úpravě soukromého práva.

1 PRAMENY A PRAVIDLA SMLUVNÍHO OBCHODNÍHO PRÁVA PRO VZTAHY V ČESKÉ REPUBLICE VZNIKLÉ PŘED 1. 1. 2014

Obchodní zákoník v § 1 stanoví, že upravuje postavení podnikatelů, obchodní závazkové vztahy, jakož i některé jiné vztahy s podnikáním související. Tyto vztahy se řídí obchodním zákoníkem. Nelze-li některé otázky řešit podle těchto ustanovení, je potřeba je řešit podle předpisů práva občanského. Nelze-li je řešit ani podle těchto předpisů, posoudí se podle obchodních zvyklostí, a není-li jich, podle zásad, na kterých spočívá obch. zák. Výše uvedené znázorňuje "Tabulka 1".

K § 1 je třeba si uvědomit, že obchodní zákoník (OBZ) obsahoval ustanovení kogentní (od nichž se nebylo možno odchýlit) a ustanovení dispozitivní (o nichž se bylo možno dohodnout jinak). Kogentní i dispozitivní ustanovení obsahovaly i občanskoprávní předpisy (OPP).

Tab. 1 Schéma k ustanovení § 1 odst. 2 obchodního zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda k tabulce 1:

- k. OBZ kogentní ustanovení obchodního zákoníku, od nichž se nemohou strany odchýlit
- d. OBZ dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku; platí, pokud smlouva nestanoví jinak
- k. O.P.P. kogentní ustanovení občanskoprávních předpisů
- d. O.P.P. dispozitivní ustanovení občanskoprávních předpisů
- z. OBZ zásady obchodního zákoníku

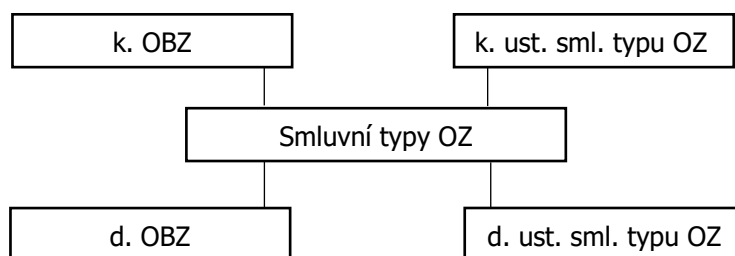
Poznámky k tabulce 1:

- 1) Viz však v jednotlivých případech též ustanovení § 756 obchodního zákoníku, které schéma nezahrnuje, ale je třeba s ním počítat; a v jednotlivých případech viz též přísl. ustanovení předpisů EU a zvl. předpisů tuzemských.
- 2) Ve třetí části obchodního zákoníku jsou v ustanovení § 263 zásadně specifikována kogentní ustanovení této části; v jiných částech obchodního zákoníku, ani v občanském zákoníku či jiných občanskoprávních předpisech taková specifikace kogentních ustanovení (jako je v § 263 obchodního zákoníku) zásadně není.

Novela obchodního zákoníku **změnila ustanovení § 261 odst. 6 obchodního zákoníku**. První věta tohoto ustanovení zní: "Smlouvy mezi osobami uvedenými v odst. 1 a 2 (pozn. K.M.: rozuměj v odstavcích § 261), které nejsou upraveny v hlavě II této části zákona a jsou upraveny jako smluvní typ v občanském zákoníku, se řídí příslušnými ustanoveními o tomto smluvním typu v občanském zákoníku a obchodním zákoníkem." To vyjadřuje "Tabulka 2".

Jestliže se použil smluvní typ z občanského zákoníku (OZ), a to např. smlouva o nájmu, pak by se na daný vztah použila kogentní ustanovení smluvního typu z OZ a kogentní ustanovení z OBZ. Posléze by se provedla ustanovení v dané smlouvě a jako předposlední a poslední by se využila dispozitivní ustanovení smluvního typu z OZ a dispozitivní ustanovení OBZ.

Tab. 2 Schéma po harmonizační novele s účinností k 1. 1. 2001

Zdroj: autoři

Legenda k tabulce 2:

k. ustanovení smluv. typů OZ kogentní ustanovení smluvních typů občanského zákoníku

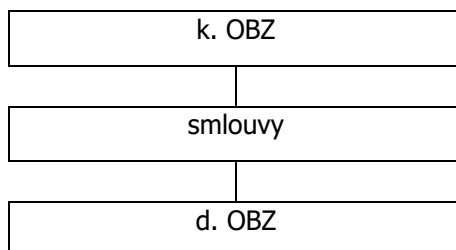
d. ustanovení smluv. typů OZ dispozitivní ustanovení smluvních typů občanského zákoníku

Zásada smluvní volnosti je přitom vyjádřena v ustanovení § 263 obchodního zákoníku.

Strany se mohou odchýlit od ustanovení této části zákona nebo její jednotlivá ustanovení vyloučit s výjimkou kogentních ustanovení zde uvedených. Tuto zásadu znázorňuje "Tabulka 3".

To lze vyjádřit tak, že nejprve se vždy respektovala daná kogentní ustanovení OBZ. Posléze se provádějí ujednání v dané konkrétní smlouvě. Jestliže by pak pro některou otázku ujednání v konkrétní smlouvě nebylo, použila by se dispozitivní ustanovení OBZ.

Tab. 3 Schéma k ustanovení § 263 obchodního zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda k tabulce 3:

k. OBZ kogentní ustanovení obchodního zákoníku (pro obchodní závazkové vztahy se zásadně vychází z § 263), viz pozn. ke schématu 1

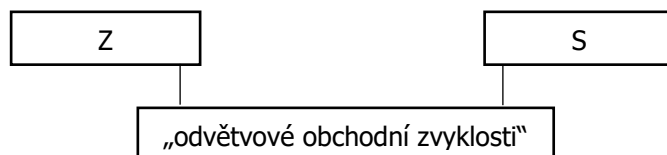
smlouvy smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy – viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inominátní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

d. OBZ dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku

Navazujícím na § 263 je ustanovení § 264 odst. 1 obchodního zákoníku. Stanoví, že při určení práv a povinností ze závazkového vztahu se přihlíží i k obchodním zvyklostem zachovávaným obecně v příslušném obchodním odvětví, pokud nejsou v rozporu s obsahem smlouvy nebo se zákonem. Vztah zákona a smlouvy k "odvětvovým" obchodním zvyklostem znázorňuje "Tabulka 4". "Zákonem" přitom nerozumíme jen obchodní zákoník, ale zákon obecně (srov. např. znění zákona o ochranných známkách).

Zákon a smlouva, pokud danou úpravu obsahovaly, mají přednost před odvětvovými obchodními zvyklostmi.

Tab. 4 Schéma k ustanovení § 264 odst. 1 obchodního zákoníku

Zdroj: autoři

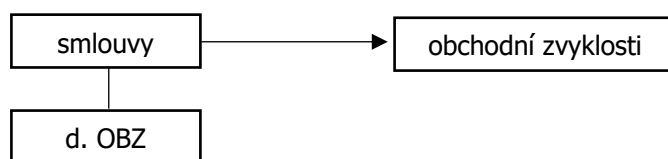
Legenda k tabulce 4:

Z – zákon

S – smlouva

Odstavec 2 § 264 obchodního zákoníku pak praví, že obchodní zvyklosti, ke kterým se má přihlížet podle smlouvy, se použijí před těmi ustanoveními obchodního zákoníku, jež nemají donucovací povahu. Toto ustanovení znázorňuje "Tabulka 5".

Tab. 5 Schéma k ustanovení § 264 odst. 1 obchodního zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda k tabulce 5:

smlouvy jsou smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy – viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inominátní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

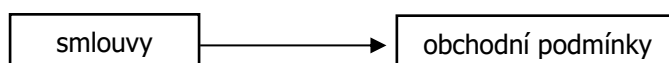
d. OBZ dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku

Poznámka ke schémátům v tabulkách 4 a 5: Viz též ustanovení § 730 obchodního zákoníku.

Jak určuje **ustanovení § 273 odst. 1 obchodního zákoníku**, část obsahu smlouvy lze určit také odkazem na všeobecné obchodní podmínky vypracované odbornými nebo zájmovými organizacemi nebo odkazem na jiné obchodní podmínky, jež jsou stranám uzavírajícím smlouvu známe nebo k návrhu přiložené. To znázorňuje "Tabulka 6".

(Odchylná ujednání ve smlouvě mají přednost před zněním obchodních podmínek – viz ustanovení § 273 odst. 2 obchodního zákoníku.)

Tab. 6 Schéma k ustanovení § 273 odst. 1 obchodního zákoníku

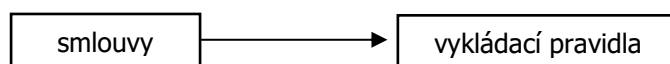
Zdroj: autoři

Legenda ke tabulce 6:

smlouvy jsou smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy – viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inomínátní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

Další z dílčích zobrazení vychází pak z ustanovení § 274 obchodního zákoníku. Použijí-li strany ve smlouvě některé z doložek upravených v užívaných vykládacích pravidlech, má se za to, že strany zamýšlely dosáhnout touto doložkou právních účinků stanovených vykládacími pravidly, na něž se strany ve smlouvě odvolaly, jinak vykládacími pravidly, která s přihlédnutím k povaze smlouvy se obvykle používají. To zjednodušeně znázorňuje "Tabulka 7".

Tab. 7 Schéma k ustanovení § 274 obchodního zákoníku

Zdroj: autoři

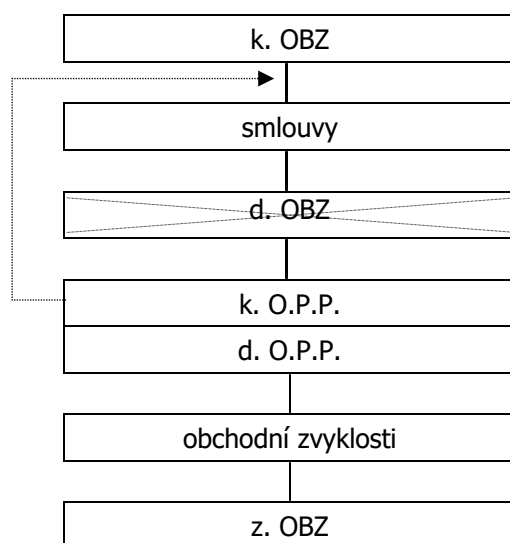
Legenda k tabulce 7:

smlouvy jsou smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy – viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inomínátní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

Po grafickém znázornění těchto dílčích vztahů můžeme přistoupit k jejich vyjádření společnému.

Nejprve se nám jeví vhodné spojit "Tabulku 1" a "Tabulku 3" tak, že místo zobrazeného obchodního zákoníku **doplníme vztah kogentních ustanovení obchodního zákoníku, smlouvy a dispozitivních ustanovení obchodního zákoníku** – viz dále "Tabulka 8".

Tab. 8 Schéma navazující na tabulky 1 a 3

Zdroj: autoři

Legenda k tabulce 8:

k. OBZ kogentní ustanovení obchodního zákoníku, od nichž se nemohou strany odchýlit (pro obchodní závazkové vztahy se zásadně vychází z § 263) smlouvy-smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy - viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inomínátní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

d. OBZ dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku; platí, pokud smlouva nestanoví jinak

k. O.P.P. kogentní ustanovení občanskoprávních předpisů

d. O.P.P. dispozitivní ustanovení občanskoprávních předpisů

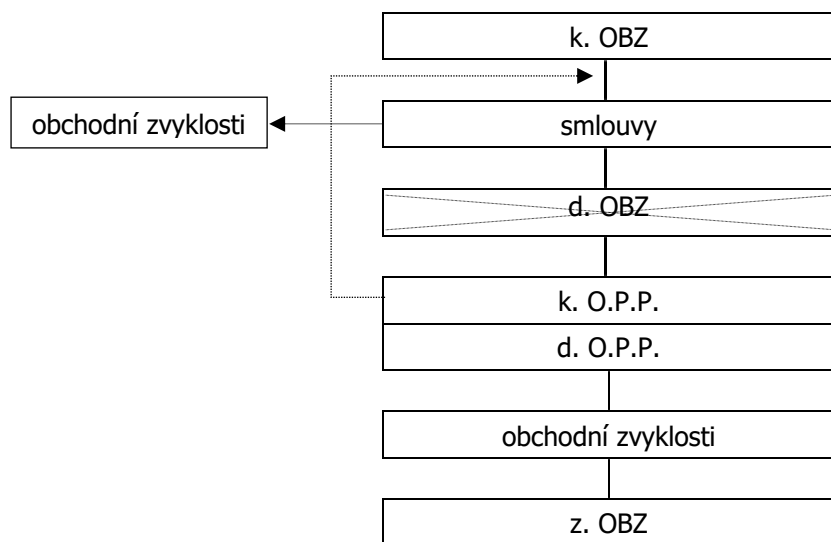
z. OBZ zásady obchodního zákoníku

Současně připomínáme, že pokud by některou otázku neupravovalo dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku, budou mít kogentní ustanovení občanskoprávních předpisů přednost před smlouvou. Tato situace je ve "Schématu 8" znázorněna slabou přerušovanou čarou.

Do tohoto zobrazení pak promítneme vztah vyjádřený v "Tabulce 4" a "Tabulce 5".

Ke smlouvě tedy **doplníme možnost odkazu na obchodní zvyklosti** podle "Schématu 5" a více nemusíme měnit (pokud "odvětvové obchodní zvyklosti" považujeme za pojem, který je zahrnut v obchodních zvyklostech jako pojmu širším), neboť vyjádření skutečnosti, že zákon a smlouva mají přednost před obchodními zvyklostmi obecně (na které smlouva neodkazuje), již zachyceno máme. Výsledkem je "Tabulka 9".

Tab. 9 Schéma navazující na tabulky 8, 4 a 5

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 9:

k. OBZ kogentní ustanovení obchodního zákoníku, od nichž se nemohou strany odchýlit (pro obchodní závazkové vztahy se zásadně vychází z § 263)

smlouvy – smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy – viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inomínátní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

d. OBZ dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku; platí, pokud smlouva nestanoví jinak

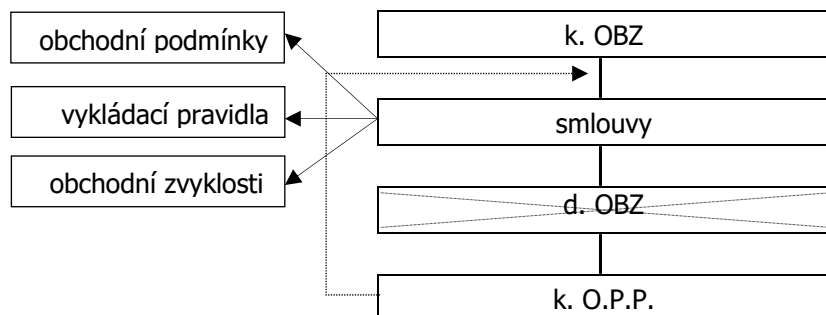
k. O.P.P. kogentní ustanovení občanskoprávních předpisů

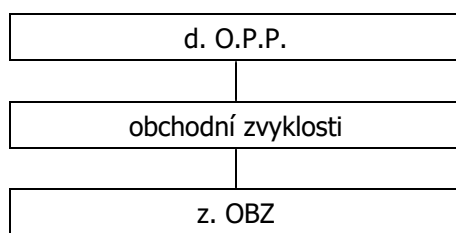
d. O.P.P. dispozitivní ustanovení občanskoprávních předpisů

z. OBZ zásady obchodního zákoníku

Tak jako jsme doplnili vyjádření možnosti odkazu ve smlouvě na obchodní zvyklosti, **doplníme i možnost odkazu na obchodní podmínky a vykládací pravidla** (viz "Tabulka 6" a "Tabulka 7"). Celý vztah pak znázorňuje "Tabulka 10".

Tab. 10 Schéma navazující na tabulky 9, 6 a 7

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 10:

k. OBZ kogentní ustanovení obchodního zákoníku, od nichž se nemohou strany odchýlit (pro obchodní závazkové vztahy se zásadně vychází z § 263)

smlouvy – smluvní typy (tzv. pojmenované smlouvy) podle obchodního zákoníku (na něž se použijí ustanovení upravující jednotlivé smluvní typy – viz § 269 odst. 1 obchodního zákoníku) a inomínatní smlouvy podle obchodního zákoníku (viz § 269 odst. 2 obchodního zákoníku)

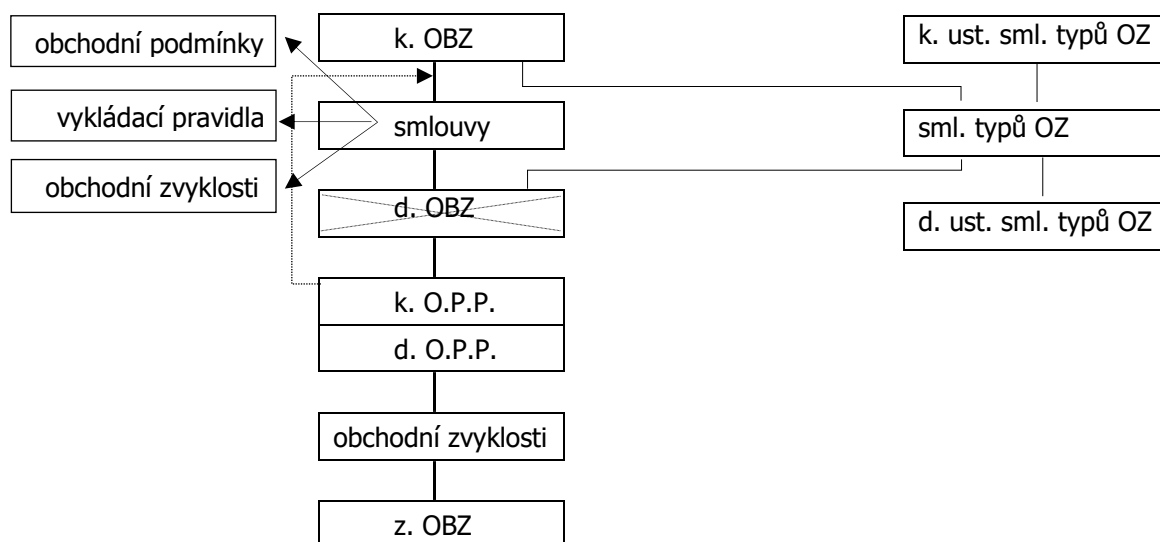
d. OBZ dispozitivní ustanovení obchodního zákoníku; platí, pokud smlouva nestanoví jinak

k. O.P.P. kogentní ustanovení občanskoprávních předpisů

d. O.P.P. dispozitivní ustanovení občanskoprávních předpisů

z. OBZ zásady obchodního zákoníku

Tab. 11 Schéma po harmonizační novele

Zdroj: autoři

Pozn.: Pokud by některou otázku neupravovalo dispozitivní ustanovení OBZ, budou mít kogentní ustanovení OZ přednost před smluvním ujednáním (vyjádřeno přerušovanou čarou).

Celkové uspořádání a vztahy obchodněprávních pramenů a pravidel vyjadřuje poslední schéma – Tabulka 11. Jak je zřejmé, při bohatém obsahu smlouvy budou zásadně určující kogentní ustanovení

a ustanovení smluvní. Pokud tomu však nebude, a některá otázka nebude upravena kogentními ustanoveními OBZ a ani ve smlouvě, použijí se pak prameny a pravidla uvedená níže.

Jak je zřejmé, při posuzování smluvního ujednání (např. při auditu) vzniklého do 31.12.2013, bude vždy potřebné zkoumat postupně (ve své posloupnosti) jednotlivé prameny a pravidla (tak, jak je vyjadřuje schéma v tab. 11), a zjistit obsah právního vztahu.

2 PRAMENY A PRAVIDLA OBČANSKÉHO PRÁVA VE VZTAZÍCH MEZI PODNIKATELI

Ustanovení §1, odst. 1 občanského zákoníku tj. zák. č. 89/2012 Sb. určuje, že „ustanovení právního řádu upravující vzájemná práva a povinnosti osob vytvářejí ve svém souhrnu soukromé právo. Uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného“. To však zřejmě nelze plně akceptovat.

Soukromé právo charakterizujeme jako součást právního řádu, jehož normy upravují práva a povinnosti osob v soukromém styku (horizontální rovině). Bývá chápáno jako prostředek realizace svobody jednotlivce. Mezi odvětví v rámci soukromého práva se řadí především právo občanské (a dále v jeho rámci), právo rodinné, právo obchodní a pracovní.

V soukromém právu je zásadně dovoleno to, co není zakázáno, zatímco ve veřejném právu platí, že lze obecně činit pouze to, co je zákonem dovoleno. V právní úpravě jednotlivých otázek se ovšem soukromoprávní ustanovení s ustanoveními veřejnoprávními prolínají (viz např. některá ustanovení na ochranu zaměstnance v pracovním právu).

V případech soukromého práva s oprávněným veřejným zájmem, hájeným veřejným právem, musí soukromé právo veřejnému zpravidla ustoupit (např. při vyvlastnění). Přitom i při volbě některého soukromoprávního řešení je nutno zvažovat veřejnoprávní důsledky (jde o to, zda je např. výhodnější získat akcie společnosti, či koupit obchodní závod této společnosti), neboť zde může plnění souviset s povinnostmi upravenými ve veřejnoprávních ustanoveních.

Podle ustanoví § 3, odst. 2 obč. zákoníku, soukromé právo spočívá zejména na zásadách:

- Každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí;
- Rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany;
- Nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu;
- Nikdo však nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti na újmu druhých;
- Daný slib zavazuje a smlouvy mají být plněny;
- Vlastnické právo je chráněno zákonem a jen zákon může stanovit, jak vlastnické právo vzniká a zaniká;
- Nikomu nelze odepřít, co mu po právu náleží.

Jako základní zásady občanskoprávních vztahů se obecně označují obecná pravidla, kterými se občanskoprávní vztahy řídí. Mezi základní zásady občanskoprávních vztahů patří:

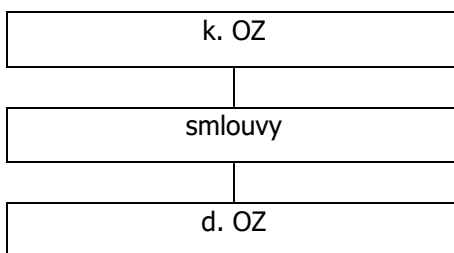
- Zásada rovnosti účastníků občanskoprávních vztahů (žádný z účastníků nemá nadřazené postavení a nemůže rozhodovat o právech a povinnostech druhého účastníka);
- Zásada autonomie (samostatnosti, svébytnosti) vůle: ve smluvním závazkovém právu se projevuje zásada smluvní svobody stran (svoboda smlouvu vůbec uzavřít či neuzavřít), vybrat si smluvní stranu, smluvní typ, určit obsah smlouvy, formu smlouvy (a smlouvu za dohodnutých podmínek i zrušit); smluvní svoboda však může být omezena zákonem;
- Zásada pacta sunt servanda, tedy smlouvy se mají dodržovat;
- Zásada prevenční, každý je povinen počínat si tak, aby nedošlo k majetkové či jiné újmě;
- Zásada ochrany dobré víry: ochrana dobré víry znamená právní předpoklad, že subjekt práva (účastník právního vztahu) při svém jednání vychází z objektivně zdůvodnitelného osobního přesvědčení, že právo, které vykonává, mu patří (tedy že jedná po právu, resp. v souladu s právem); tvrdí-li někdo opak, je na něm, aby to dokázal.

Občanský zákoník v ustanovení § 1 odst. 2 určuje, že nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, vč. práva na ochranu osobnosti.

Je tedy zřejmé, že občanský zákoník vychází ze zásady dispozitivnosti právní úpravy, i když současně vymezuje okruh kogentních ustanovení (nečiní tak však výčtem, jak to zásadně pro závazkové vztahy provedl v ustanovení § 263 obchodní zákoník). Znázornění provádí „Tabulka 1“.

Lze tedy vyjádřit, že nejprve se vždy řídíme kogentními ustanoveními OZ, potom smlouvou a posléze dispozitivními ustanoveními OZ.

Tab. 1 Schéma k ustanovení § 1 odst. 2 občanského zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 1:

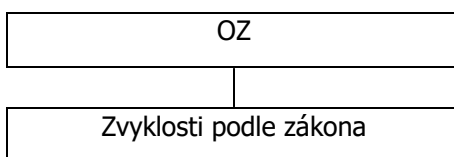
k. OZ – kogentní ustanovení občanského zákoníku, od nichž se nemohou strany odchýlit

d. OZ – dispozitivní ustanovení občanského zákoníku

Dále navážeme obsahem ustanovení § 9 odst. 2 obč. zák. a připomeneme i znění § 545 obč. zák. V ustanovení § 9 odst. 2 obč. zák. se určuje: Soukromá práva osobní a majetkové povahy se řídí občanským zákoníkem v tom rozsahu, v jakém je neupravují jiné právní předpisy. K zvyklostem lze hledět tehdy, dovolává-li se jich zákon. Ustanovení § 545 obč. zák. upravuje: Právní jednání vyvolává právní následky, které jsou v něm vyjádřeny, jakož i právní následky plynoucí ze zákona, dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe stran.

Ustanovení § 9 odst. 2 obč. zák. používá pojem zvyklostí, kterých se dovolává zákon, tedy zvyklostí, které se použijí, pokud to stanoví zákon. To lze vyjádřit v „Tabulce 2“.

Tab. 2 Schéma k ustanovení § 9 odst. 2 občanského zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 2:

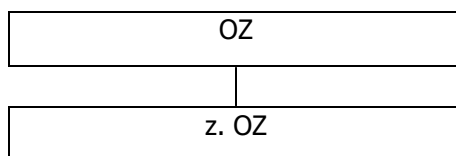
OZ – občanský zákoník

zvyklosti podle zák. – zvyklosti, kterých se zákon dovolává

Dále uvedeme ustanovení § 10 obč. zák., které v odst. 1 uvádí: Nelze-li právní případ rozhodnout na základě výslovného ustanovení, posoudí se podle ustanovení, které se týká právního případu co do obsahu a účelu posuzovanému právnímu případu nejbližšího.

V odst. 2 pak upravuje: Není-li takové ustanovení, posoudí se právní případ podle principů spravedlnosti a zásad, na nichž spočívá tento zákon, tak, aby se dospělo se zřetelem k zvyklostem soukromého života a s přihlédnutím k stavu právní nauky i ustálené rozhodovací praxi k dobrému uspořádání práv a povinností. Podstatu této úpravy se pokusíme sdělit v „Tabulce 3“.

Tab. 3 Schéma k ustanovení § 10 občanského zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 3:

OZ – občanský zákoník

z. OZ – principy spravedlnosti a zásady, na nichž spočívá občanský zákoník

Z pohledu našeho zájmu je třeba ještě uvést znění § 558 odst. 2 obč. zák. Toto ustanovení zní: V právním styku **podnikatelů** se přihlíží k obchodním zvyklostem zachovávaným obecně, anebo v daném odvětví, ledaže to vyloučí ujednání stran nebo zákon. Není-li jiné ujednání, platí, že obchodní zvyklost má přednost před ustanovením zákona, jež nemá donucující účinky, jinak se může podnikatel zvyklosti dovolat, prokáže-li, že druhá strana určitou zvyklost musela znát a s postupem podle ní byla srozuměna.

Zde je tedy určena tato posloupnost pramenů a pravidel: kogentní ustanovení OZ, smlouva, obchodní zvyklosti (obecné nebo v daném odvětví) a naposledy dispozitivní ustanovení OZ.

Není-li to tedy vyloučeno ujednáním stran, můžeme zde provést zobrazení obsahu tohoto ustanovení v „Tabulce 4“.

Tab. 4 Schéma k ustanovení § 558 odst. 2 občanského zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 4:

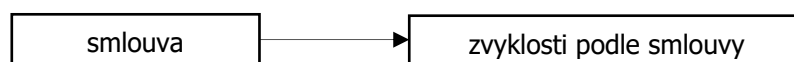
k. OZ – kogentní ustanovení občanského zákoníku

obchod. zvyklosti – obchodní zvyklosti zachovávané obecně anebo v daném odvětví

d. OZ – dispozitivní ustanovení občanského zákoníku

Vzhledem ke smluvní volnosti (viz § 9 odst. 2 obč. zák.) lze pak připustit, aby na použití zvyklostí nebo obchodních zvyklostí odkázala i smlouva (např. na použití obchodních zvyklostí používaných v odvětví příbuzném). To zobrazíme v „Tabulce 5“.

Tab. 5 Schéma vztahu smlouvy a zvyklosti

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 5:

zvyklosti podle smlouvy – zvyklosti nebo obchodní zvyklosti, na jejichž použití se strany dohodly ve smlouvě

V našem pojednání pak nemůžeme opomenout ani obchodní podmínky. Ty jsou upraveny v ustanovení § 1751 obč. zák. V tomto ustanovení je mj. určeno: Část obsahu smlouvy lze určit odkazem na obchodní podmínky, které navrhovatel připojí k nabídce nebo které jsou stranám známy. Odchylná ujednání ve smlouvě mají před zněním obchodních podmínek přednost. Při uzavření smlouvy mezi podnikateli lze část obsahu smlouvy určit i pouhým odkazem na obchodní podmínky vypracované odbornými nebo zájmovými organizacemi. Graficky to vyjadřujeme v „Tabulce 6“.

Tab. 6 Schéma k ustanovení § 1751 občanského zákoníku

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 6:

obchodní podmínky – obchodní podmínky podnikatelů, jiných osob nebo obchodní podmínky vypracované odbornými nebo zájmovými organizacemi (např. Asociací finančních a leasingových společností)

Přehled pak uzavřeme ustanovením § 1754 odst. 1 obč. zák.: Použijí-li strany ve smlouvě doložku upravenou v užívaných vykládacích pravidlech, má se za to, že touto doložkou zamýšlely vyvolat právní účinky stanovené vykládacími pravidly, na něž se ve smlouvě odvolaly, popřípadě těmi vykládacími pravidly, která se s přihlédnutím k povaze smlouvy obvykle používají. Obsah tohoto ustanovení zobrazujeme v „Tabulce 7“.

Tab. 7 Schéma k ustanovení § 1754 občanského zákoníku

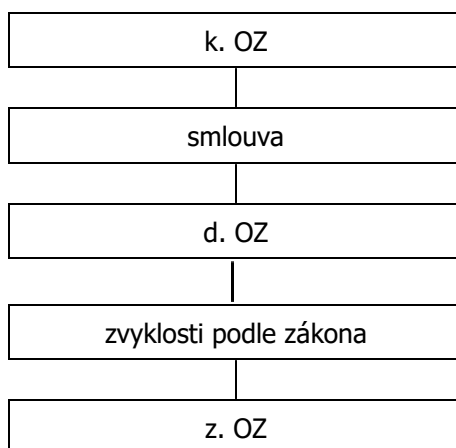
Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 7:

vykládací pravidla – vykládací pravidla (např. INCOTERMS), vykládací pravidla užívaná nebo která se s přihlédnutím k povaze smlouvy obvykle používají

Nyní (tak jako u smluvního obchodního práva) můžeme po vyjádření jednotlivých ustanovení přejít k vyjádření společnému. Nejprve se nám jeví vhodné spojit „Tabulku 1“ až „Tabulku 3“ v „Tabulku 8“.

Tab. 8 Schéma navazující na schémata v tabulkách 1 až 3

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 8:

k. OZ – kogentní ustanovení občanského zákoníku

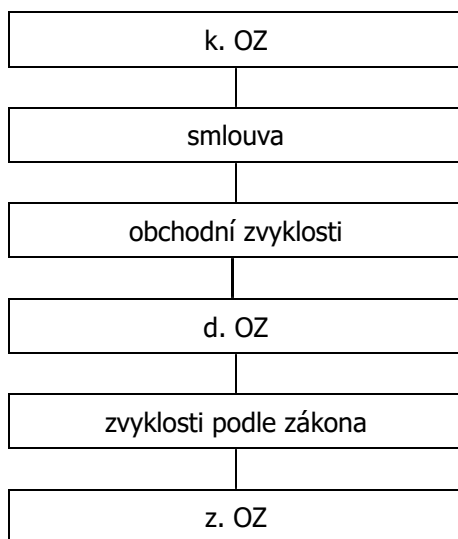
d. OZ – dispozitivní ustanovení občanského zákoníku

zvyklosti podle zák. – zvyklosti, kterých se zákon dovolává

z. OZ – principy spravedlnosti a zásady, na nichž spočívá občanský zákoník

Na „Schéma 8“ pak navážeme a do dalšího grafického vyjádření zahrneme i „Tabulku 4“. Tak vytvoříme „Tabulku 9“.

Tab. 9 Schéma navazující na schémata v tabulkách 4 až 8

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 9:

- k. OZ – kogentní ustanovení občanského zákoníku
- obchod. zvyklosti – obchodní zvyklosti zachovávané obecně anebo v daném odvětví
- d. OZ – dispozitivní ustanovení občanského zákoníku
- zvyklosti podle zák. – zvyklosti, kterých se zákon dovolává
- z. OZ – principy spravedlnosti a zásady, na nichž spočívá občanský zákoník

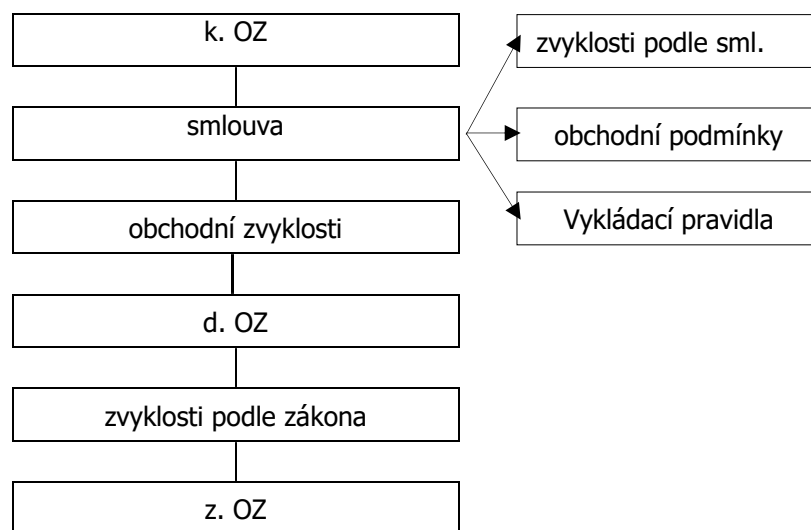
Konečně pak do schématu 9 doplníme vyjádření provedené ve schématech 5 až 7 a vytvoříme finální „Tabulku 10“.

Celková posloupnost (v sestupném pořadí) při použití pramenů a pravidel je tato:

Kogentní ustanovení OZ, smlouva, obchodní zvyklosti (obecné a v odvětví), dispozitivní ustanovení OZ, zvyklosti používané podle zákona a zásady OZ.

Smlouvy přitom mohou odkázat na použití obchodních zvyklostí, obchodních podmínek a vykládacích pravidel.

Tab. 10 Schéma navazující na schéma 9 a schémata v tabulkách 5 až 7

Zdroj: autoři

Legenda ke schématu 10:

k. OZ – kogentní ustanovení občanského zákoníku

obchod. zvyklosti – obchodní zvyklosti zachovávané obecně anebo v daném odvětví

d. OZ – dispozitivní ustanovení občanského zákoníku

zvyklosti podle zák. – zvyklosti, kterých se zákon dovolává

zvyklosti podle sml. – zvyklosti nebo obchodní zvyklosti, na jejichž použití se strany dohodly ve smlouvě

obchodní podmínky – obchodní podmínky podnikatelů, jiných osob nebo obchodní podmínky vypracované odbornými nebo zájmovými organizacemi (např. Asociací finančních a leasingových společností)

vykládací pravidla – vykládací pravidla (např. INCOTERMS), vykládací pravidla užívaná nebo která se s přihlédnutím k povaze smlouvy obvykle používají

z. OZ – principy spravedlnosti a zásady, na nichž spočívá občanský zákoník

ZÁVĚR

Jsme si vědomi, že naše schémata nemohou zachytit všechny vztahy pramenů a pravidel práva. V konkrétních jednotlivých případech mohou totiž působit i ustanovení zvláštních předpisů, mezinárodních úmluv i předpisů EU.

Výhodou grafického znázornění však může být přehlednost, která by mohla přispět k pochopení této otázky.

Z námi zvoleného grafického vyjádření je vidět, že zobrazené vztahy nejsou tak komplikované, jak se obecně soudí. Je však třeba vždy respektovat kogentní ustanovení. Pokud je pak bohatě sjednán obsah smlouvy, pak prameny a pravidla, která se používají až po smluvní úpravě, budou mít jen limitované využití.

Úprava v OZ je přitom jednodušší než dřívější úprava obchodněprávní. Lze přitom široce využít smluvní volnosti a řadu otázek upravit podle vůle smluvních stran.

Pojednaným otázkám se budeme návazně věnovat zejména na stránkách právnické časopisecké literatury. Praxe a naše zkušenosti z působení v resortu obrany prokazují též minimálně základní potřebu vzdělávání studentů Univerzity obrany v oblasti občanského a soukromého práva. Tato potřeba vychází z řady důvodů, přičemž integrace grafických vyjádření o občanských a obchodních vztazích přináší dodatečné výhody.

Občanské a soukromé právo poskytuje vojenským profesionálům kritické nástroje pro porozumění a efektivní aplikaci právních norem v rámci jejich profesního působení.

Využívání grafických vyjádření o občanských a obchodních vztazích přináší do výuky další dimenzi efektivity. Vizualizace může studentům pomoci lépe porozumět komplexním právním konceptům, a to nejen z teoretického hlediska, ale i z praktického a aplikovaného úhlu pohledu. Grafika poskytuje prostředky k ilustraci dynamiky právních vztahů a může zpřístupnit informace prostřednictvím jednoduchých, snadno pochopitelných vizuálních prvků.

Vzhledem k tomu, že vojenské operace často probíhají v komplexních a dynamických prostředích, je klíčové, aby vojenští profesionálové byli schopni rychle a efektivně analyzovat a reagovat na různorodé právní situace. Grafické vyjádření může zjednodušit tuto schopnost analýzy a usnadnit rozhodování v reálném čase.

Celkově lze konstatovat, že kombinace vzdělávání v soukromém právu s využitím grafických nástrojů přináší studentům Univerzity obrany komplexní přípravu na právní aspekty jejich profesního života. Tato integrace posiluje právní povědomí, zvyšuje schopnost aplikace právních principů a přispívá k integritě a úspěšnosti vojenských operací.

LITERATURA:

- [1] DVOŘÁK, K., FIALA, J., ŠVESTKA, J. *Občanský zákoník, Komentář, svazek V a svazek VI*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014.
- [2] HORÁK, O. a kol. *Absolutní majetková práva*, Praha: Leges, 2017.
- [3] MAMOJKA, M. st., MAMOJKA, M. ml. *Obchodné právo v systéme slovenského právneho poriadku*. Trnava: Univerzita Cyrila a Metoděje, 2006.
- [4] MAMOJKA, M. ml., *Historický vývoj obchodného práva*. Bratislava: Nadácia prof. K. Planka, 2005.
- [5] MAREK, K., SKORUŠA, L. *Ke kupní smlouvě*, in Kubinec, M. a kol.: *Neštandardné zásahy štátu v neštandardných situáciách*, Banská Bystrica: UMB, 2023.
- [6] OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník, Komentár*. 2. vyd., Bratislava: IURA EDITION, 2005.
- [7] SELUCKÁ, M., SKORUŠA, L., VIČAR, R., HORÁK, O., KUČERA, T., ZBOŘIL, T. a HAK, J. 2023. *Základy práva pro vojáky: Studijní text*. Brno: Univerzita obrany. ISBN 978-80-7582-237-6.
- [8] SUCHOŽA, J., HUSÁR, J., MAREK, K., RABAN, P. *Česko – slovenské kontexty obchodního práva*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011.

KRIZOVÁ INTERVENCE V BEZPEČNOSTNÍCH SBORECH

CRISIS INTERVENTION IN THE SECURITY FORCES

Radek Mitáček¹⁰

Abstrakt

Příspěvek vnáší zkráceně pohled do krizové intervence v bezpečnostních sborech České republiky, která zahrnuje širokou škálu opatření a postupů, které mají za cíl reagovat na mimořádné události a krizové situace.

Klíčová slova:

Krizová intervence, bezpečnostní sbory, mimořádné události, krizové situace

Abstract

The paper provides a brief overview of crisis intervention in the security forces of the Czech Republic, which includes a wide range of measures and procedures aimed at responding to extraordinary events and crisis situations.

Key words:

Crisis intervention, security forces, emergencies, crisis situations

ÚVOD

V současné době je oblast krizového řízení, stále aktuálnější s přibývajícími mimořádnými událostmi, mezi které můžeme zařadit nejen velké množství přírodních katastrof a pohrom, ale také doslova epidemií světového terorismu. Nouzové situace jsou v dnešní době velice rozšířené. Stále více lidí spadá do kategorie osob, které se dostali bezprostředně do násilností, živelních pohrom, nebo katastrof. Proto zájem o psychologii extrémních situací, psychosociální podpory v dnešním moderním světě neustále roste mezi politiky, sociology, filozofy i odborníky v oblasti krizového řízení. Je možno konstatovat, že psychologie-komunikace, psychologie extrémních situací se v současné době řadí mezi nejdůležitější oblasti zájmu systémů ve společnostech lidí.

Člověk, který se ocitne v extrémní situaci, se dostává do psychického stavu, protkaného několika fázemi, u kterých dominují zoufalství a strach. Po této reakci dochází k možné demobilizaci zdravotního stavu osoby, emoce a pocit zmatení, panické reakce. To vyúsťuje do jisté míry sníženého morálního chování, snížení výkonu.

Míra výše uvedeného je závislá:

1. Na vzniklé mimořádné situaci, kde se člověk ocitl,
2. co prožil, jaký byl silný intenzivní podnět,
3. rychlost nástupu podnětu,
4. trvání účinku,
5. ale také na vlastnostech dotčené osoby.

1 Krizová intervence

Krizová intervence je proces, který se zaměřuje na poskytování rychlé a efektivní pomoci lidem, kteří se nacházejí v naléhavé situaci nebo krizové situaci. Tato intervence může zahrnovat různé strategie a přístupy, které mají minimalizovat škody a pomoci lidem zvládnout obtížnou situaci.

¹⁰PhDr. Mgr. Radek Mitáček, Ph.D., katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno, +973 442 521, radek.mitacek@unob.cz

Krizová intervence se často uplatňuje v různých kontextech, jako jsou přírodní katastrofy, humanitární krize, teroristické útoky, osobní trauma nebo krizové situace v oblasti duševního zdraví. Cílem je poskytnout podporu a zázemí pro lidi v těžkostech a pomoci jim překonat krizi.

3.1 Znaky krizové intervence

Okamžitá pomoc: Krizová intervence vyžaduje okamžitou reakci, aby byla účinná. Lidé v krizové situaci mohou potřebovat rychlou pomoc a podporu.

Redukce ohrožení: Poskytování emoční podpory a psychologické první pomoci je důležitou součástí krizové intervence.

Koncentrace na problém: analýza historie krize je důležitá pro porozumění a postup a reakci na aktuální situaci.

Intenzivní kontakt: vysoká četnost kontaktů s klientem např. každodenní.

Strukturovaný, aktivní přístup: od trpělivého naslouchání až po direktivní zásah v případě ohrožení života, nebo zdraví.

Individuální přístup ke klientovi: při stejné krizové situaci, každý klient bude potřebovat něco jiného. [1]

Postup v krizové intervenci

1. **Úvodní fáze konzultace** - zahrnuje přípravný rámec (vytvoření bezpečného místa, rámce konzultace), kontrakt (informace o délce sezení, bezplatnost konzultace, apod.), první odhad situace (než začne vlastní konzultace s klientem-zjištění jeho emočního stavu), reflexe emocí v začátku konzultace (slovy, neverbálně), užití podpůrných prostředků k zajištění klientova bezpečí a stabilizaci tělesných potřeb (deka, tekutiny, kapesníky, bezpečné místo ke konzultaci).
2. **Klient a jeho příběh** – popis situace (co se děje, jaké má obtíže), posouzení precipitujících faktorů (proč přišel, co se stalo, jaké kroky jej vedl k), posouzení, kdo je v krizi (vztahový kontext), posouzení duševního vztahu (kontrolní funkce, orientace v realitě, vývoj emočního vztahu v průběhu konzultace), klientova zakázka a práce s ní (co by potřeboval nejvíce řešit), katastrofický scénář (posouzení čím, jak a do jaké míry je klient ohrožen a také jak se cítí momentálně být ohrožen, krizová situace dostane jasné obrysy, ohraničí se riziko), Suicidální úvahy (nebát se o tom mluvit, cíleně se na ně vyptat, mluvit o tom otevřeně), respektovat klientovo tempo (potřeba sdělení, neblokovat emoce, komentáře), přítomné vyrovnávací strategie, komunikační dovednosti, sociální podpůrný systém.
3. **Závěr konzultace** – kontrakt s klientem o dalším postupu (umožnit, nebo navrhnout jasný a konkrétní splnitelný postup, týkající se nejbližších dnů klienta a udělat s ním kontakt, dát klientovi jasné instrukce, kdy bude další schůzka. [2]

Posttraumatická stresová porucha (PTSD)

První zmínky o této poruše se datují od doby 20 let minulého století, dalo by se říci od první světové války. Někteří vojáci po prožití válečných dějů, touto poruchou trpěli, v důsledku čehož byl problém tyto vojáky dostat zpět do bojových operací. Řada z nich byla podezírána, že jsou to simulanti. Tito bojovníci se v noci budili s děsem, vybuchovali vzteky, často požívali alkohol a nezdálo se, že dochází i k sebevraždám.

Na bojištích pak byli nepoužitelní, protože se špatně soustředili, byli zbrklí. Tyto stavy byly nazývány „válečnou neurózou“, „ bitevní únavou“. Obdobné projevy byly později zjišťovány i u jiných traumat. Názvy poruch se měnily např. „nehodová neuróza“, nebo „syndrom znásilnění“. Často se tato porucha špatně diagnostikovala i když měla velmi specifické příznaky, které charakterizovaly její obraz. Posttraumatickou stresovou poruchou trpí miliony lidí na celém světě. Tito byli vystaveni různým hroživým i katastrofickým událostem. [3]

2 OCHRANA A PSYCHOSOCIÁLNÍ PODPORA ZASAHUJÍCÍCH PROFESIONÁLŮ SLOŽEK IZS

V České republice při mimořádných situacích, událostech zasahují složky integrovaného záchranného systému (IZS). Patří mezi ně policisté, hasiči a zdravotnická záchranná služba. Jejich práce je náročná mimo jiné i z hlediska psychiky a zátěže. V České republice mají členové bezpečnostních sborů nárok na psychologickou péči v průběhu služebního poměru. Nejdelší tradice se systémy podpory uniformovaných pracovníků jsou u Policie ČR, kde funguje psychologická služba policie 20 let a systém posttraumatické intervenční péče 15 let.

Mýtus nezlomeného záchranáře, policisty, vojáka či hasiče.

Postupně dochází k překonání mýtu nezlomného záchranáře, policisty či hasiče, který musí zvládat situace, jež jiným občanem otřesou. Tito lidé jsou sice odolnější, než zbytek populace, ale zároveň se s lidským utrpením setkávají mnohem častěji a častěji jsou vystaveni vlastnímu ohrožení.

Mýty:

- Vždy musím být silný.
- Projevit emoce je slabost.
- Nechat si pomoci znamená selhat.
- Já pomoc nepotřebuji, protože jsem pomáhající.
- Na trauma bych měl co nejdříve zapomenout.

Skutečnost:

- Reálná rizika – faktory.
- Kumulovaný stres.
- Faktor bezmoci.
- Vlastní ohrožení.

Dopady:

- Hrozící burn out, větší pravděpodobnost selhání, výskyt rozličných závislostí, posttraumatické jevy, psychosomatické potíže.

K zásadám psychosociální pomoci pracovníků uniformovaných služeb patří:

- Budování důvěry.
- Diskrétnost.
- Mlčenlivost.
- Kolegiální podpora.
- Dobrovolnost.
- Bezplatnost služeb.
- Proaktivita intervencí.

Psychologická podpora policistů je důležitá a nezbytná. Proto je nárok na psychologickou péči stanoven zákonem č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů. Psychologická péče se řídí základními etickými zásadami mezi něž patří diskrétnost, anonymita, důvěrnost. Nesmí se využívat pro potřebu vnitřní kontroly, inspekčního šetření a personálních záležitostí. [4]

Krizová intervence poskytnutá policistovi:

1. Zajištění bezpečí: Prvním krokem je zajištění bezpečí pro policistu a jeho okolí. Pokud je to nutné, je nutné odvést policistu z místa události a zajistit, aby se nacházel v bezpečném prostředí.
2. Poskytnutí podpory a empatie: Je důležité, aby policista pocítil podporu a empatii. Krizový intervent je v poskytování psychologické podpory schopen naslouchat a aktivně se věnovat prožívání. Je klíčové, aby se policista necítil sám a věděl, že má možnost mluvit o svých pocitech a prožitcích.
3. Hodnocení závažnosti: Krizový specialista by měl zhodnotit závažnost emocionálního stavu policisty a případnou další intervenci. Pokud je to nutné, měl by být přivolán specialista nebo psycholog, který poskytne další terapeutickou podporu.
4. Informování o dostupných zdrojích: Policistovi by mělo být sděleno, jaké zdroje jsou k dispozici v rámci organizace (např. programy podpory pro policisty, psychologická poradna) a také mimo ni (např. terapeutická linka, psychologické centrum). Je důležité, aby policista věděl, že existují možnosti, jak se o svou psychickou pohodu postarat.
5. Následné sledování: Proces krizové intervence nekončí pouze jednorázovým setkáním. Může být následné vhodné sledování policisty a další intervence v případě potřeby. Je důležité, aby policista měl možnost vyjádřit své potřeby a aby byl zajištěn dlouhodobý proces podpory a péče.

Prevence pozásahových potíží u pracovníků

Aby u zasahujících členů IZS nedocházelo ke snížení pracovní spokojenosti, emočnímu vyhoření či posttraumatickým obtížím, je vhodné přijmout určitá opatření, která vedou k prevenci těchto negativních jevů.

- Podpora předvídatelnosti (znát vlastní reakce, znát reakce instituce, mít transparentní krizové plány, znát možnosti podpory pracovníků).
- Podpora možnosti kontrolovat vývoj situace (vyjasnění úkolů a odpovědností, mít jasná vodítka pro postupy, mít kontrolu nad vlastními reakcemi, mít vědomí dostupnosti podpůrných programů pomoci).
- Redukce pocitů vlastního ohrožení (redukovat strach z vlastní chyby a dopadu na kariéru, normalizace vlastních stresových reakcí, mít systém péče o lidské zdroje, působit proti stigmatizaci těch, kdo vyhledají odbornou pomoc, ohleduplné vyhodnocování akce, budování vztahů s médii). [5]

ZÁVĚR

V úvodní části se článek věnuje krizovému řízení a mimořádným situacím, které v poslední době výrazně rostou. S tím souvisejí i krize, kterými musela společnost v posledních třech letech projít. Toto vše se promítá do života lidí. Velké procento lidí se dostalo v důsledku covidové krize do izolace, která měla za následek sníženou interakci a mnoho z nich muselo poté vyhledat psychologickou pomoc. Míra zatížení jednotlivce závisí na mnoha faktorech.

Při krizové intervenci se postupuje podle osvědčených metod. Krizová intervence se poskytuje občanům, ale i pracovníkům složek integrovaného záchranného systému (IZS) a ostatních bezpečnostních sborů. Je zřejmé, že v oblasti krizové intervence a psychosociální podpory pracovníků bezpečnostních sborů bylo dosaženo určitého stupně pokroku, jehož následkem se zlepšila činnost zajišťující pomoc občanům zasaženým mimořádnou událostí či katastrofou v daném regionu, prostoru, nebo lokalitě. Krizová intervence může být poskytována přímo v rámci organizace nebo ve spolupráci s externími expertními týmy. Jako názorná ukázka je v článku uveden postup poskytnutí krizové intervence policistovi od autora článku na základě jeho dlouholetých zkušeností práce krizového interventa u Policie České republiky. Je také důležité dbát na preventivní opatření, jako je poskytování stresových tréninků a podpora koležičtí a komunikace v týmu, aby se minimalizovalo riziko vzniku psychických obtíží pracovníků v bezpečnostních sborech.

Do budoucna se jistě nabízí další možnosti, na základě praktických zkušeností a vědecké práce, jak docílit co nejefektivnější psychosociální podpory a pomoci těmto lidem, kteří každodenně nasazují své životy a zdraví pro společnost.

Použitá literatura

- [1] ŠPATÉNKOVÁ, N. a kol. Krizová intervence pro praxi. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. 197 s. ISBN 8024705869.
- [2] VODÁČKOVÁ, D. Krizová intervence. 1. vyd. Praha: Portál. 2002. 544s. ISBN 80-7178-696-9.
- [3] PRAŠKO, J. a kol. Stop traumatickým vzpomínkám: jak zvládnout posttraumatickou stresovou poruchu. Praha: Portál, 2003. 184 s. ISBN 80-7178-811-2.
- [4] VYMĚTAL, Š., VOSKA, V., TOMAN, O., JUNGWIRTOVÁ, J., & URBAN, K. 2010. Možnosti psychologické podpory v Policii ČR. Praha: Themis, nakladatelství Tiskárny MV. p. o.
- [5] DLOUHÝ, M. a kol. Krizová komunikace v zátěžových situacích. Praha: UK, 2014. ISBN 978-80-87647-12-7.

VLIV VIRTUÁLNÍ REALITY NA FYZIOLOGII JEDINCE

THE EFFECT OF VIRTUAL REALITY ON THE PHYSIOLOGY OF THE INDIVIDUAL

Petr URBAN¹

Evžen Tondl²

Abstrakt

Představte si, že se ponoříte do virtuálního světa, kde můžete lézt po horách, pohybovat se v jindy nebezpečných místech, provádět činnosti, které by normálně byly nákladné a nebezpečné – vše z pohodlí vašeho obývacího pokoje nebo učebny. Virtuální realita (VR) toto a mnohem více nabízí, ale jaké jsou fyziologické účinky takových zážitků na naše tělo? Ačkoliv VR přináší revoluční možnosti v oblastech zábavy, vzdělávání a terapie, může také způsobit různé fyziologické reakce. Mezi tyto reakce patří kinetóza způsobená nesouladem mezi zrakovým a vestibulárním systémem, zvýšení srdeční frekvence během intenzivních simulací a různé neurologické a emoční odpovědi na virtuální prostředí. S rostoucím využitím VR je nezbytné hlouběji zkoumat a rozumět jeho vlivu na lidskou fyziologii. Pro všechny, kteří se zajímají o technologii nebo se starají o lidské zdraví, je důležité věnovat těmto otázkám plnou pozornost.

Klíčová slova:

Virtuální realita, kinetóza, srdeční frekvence, stres, vzdělávání.

Abstract

Imagine immersing yourself in a virtual world where you can climb mountains, navigate otherwise dangerous places, perform activities that would normally be costly and dangerous - all from the comfort of your living room or classroom. Virtual reality (VR) offers this and much more, but what are the physiological effects of such experiences on our bodies? Although VR brings revolutionary possibilities in the areas of entertainment, education and therapy, it can also cause various physiological reactions. These reactions include kinetosis caused by a mismatch between the visual and vestibular systems, an increase in heart rate during intense simulations, and various neurological and emotional responses to virtual environments. With the increasing use of VR, it is essential to further investigate and understand its impact on human physiology. It is important for anyone interested in technology or concerned with human health to give these issues their full attention.

Key words:

Virtual reality, kinetosis, heart rate, stress, education.

ÚVOD

Virtuální realita, známá mnohým jako „VR“, je technologie, která nám umožňuje ponořit se do digitálního světa jako nikdy předtím. Když si nasadíte VR brýle, můžete zažít pocity, jako byste byli na jiném místě, v jiném čase nebo dokonce v jiném světě. Ale co se děje v našem těle, když se ponoříme do virtuální reality?

Tento článek se zaměří na to, co se odehrává za kulisami našeho těla, když jsme v kontaktu s virtuální realitou. Od těch nejzákladnějších fyziologických reakcí, jako je zvýšení srdeční frekvence při vzrušujícím virtuálním zážitku, až po komplexnější fenomény, jako je kinetóza způsobená nesouladem mezi našimi zrakovými a vestibulárními systémy. Vydejte se s námi na výlet do těla a objevte, jak virtuální realita může ovlivňovat každý aspekt naší fyziologie.

¹¹ **pplk. Ing. Petr URBAN, MBA**, katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno, 602 00, +420 973 442 220, petr.urban2@unob.cz.

¹² **kpt. Ing. Evžen Tondl**, katedra aplikovaných sociálních a humanitních věd, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Kounicova 65, Brno, 602 00, +420 733 193 442, evzen.tondl@unob.cz.

3 VIRTUÁLNÍ REALITA

Virtuální realita (VR) je počítačově simulované prostředí, které může napodobovat reálný svět nebo vytvářet zcela fiktivní scénáře. Uživatel virtuální reality je obvykle vybaven speciálním zařízením, například VR brýlemi nebo helmou, které mu umožňují vstoupit do a interagovat s tímto simulovaným prostředím. V takovém prostředí může uživatel vidět, slyšet a někdy i cítit digitálně vytvořený svět kolem sebe.

Několik hlavních vlastností virtuální reality:

1. **Ponoření:** VR prostředí je obvykle navrženo tak, aby uživatele "ponořilo" a dalo mu pocit, že je skutečně v jiném světě. Toho je dosaženo prostřednictvím vizuálních, zvukových a někdy i haptických (dotykových) zážitků.
2. **Interaktivita:** Většina VR prostředí umožňuje uživatelům interagovat s objekty v simulaci, často za použití speciálních rukavic nebo ovladačů.
3. **Počítačová simulace:** VR prostředí je vytvořeno softwarem a může být zobrazeno na různých zařízeních, včetně PC, herních konzolí a speciálních VR zařízení.

Virtuální realita má širokou škálu aplikací, včetně zábavy (hry, filmy), vzdělávání, lékařství (simulace chirurgických zákroků), vojenského výcviku, nemovitostních prohlídek a mnoho dalších.

Obr. 1 VR brýle
Zdroj: [vlastní]

3.1 TECHNOLOGIE VR

Technologie virtuální reality se rychle vyvíjejí, aby umožnily stále realističtější a pohlcující zážitky. Na straně hardwaru vidíme velké pokroky v oblasti optických systémů, kde se vývojáři snaží dosáhnout širšího zorného pole a většího rozlišení s menším zpožděním. Pioneerové společnosti jako Oculus a HTC mají v nabídce sluchátka s pokročilým zpracováním obrazu, jako jsou panely OLED s vysokým rozlišením a obnovovací frekvencí 90 Hz a více. Tyto technologie redukuje pohybovou neostrost (motion blur) a zvyšují komfort uživatele. Sluchátka s funkcemi, jako jsou sledování pohybu očí (eye-tracking) a dynamické zpracování obrazu, nám dávají pocit, že jsme skutečně uvnitř virtuálního světa. Společnosti jako Tobii se specializují na sledování pohybu očí, což umožňuje lepší interakci a může v budoucnu sloužit k redukcí nároků na výkon tím, že detailně vykreslí pouze části obrazu, na které se uživatel aktuálně dívá (tzv. foveated rendering).

Na straně softwaru jsou grafické enginy pro vytváření virtuální reality, jako jsou Unreal Engine a Unity, stále sofistikovanější. Tyto nástroje umožňují tvůrcům vytvářet velmi realistické scény s komplexními interakcemi. Algoritmy pro zpracování obrazu a zvuku se také zlepšují, což přispívá k vysoce imerznímu prostředí. [1], [2], [3]

Pohybové ovladače a haptická zařízení přidávají další vrstvu realismu tím, že poskytují fyzickou zpětnou vazbu. Vývojové týmy pracují na rukavicích a oblecích s haptickou odezvou, které umožní uživatelům cítit odpor, teplotu nebo i bolest. Například Teslasuit nabízí celotělový haptický oblek, který může

simulovat různé druhy dotyků a teplot. Mimo tradiční ovladače, které se drží v ruce, vidíme inovace ve formě bezdotykových ovladačů a sledování celého těla. Například systém Leap Motion umožňuje interakci s virtuální realitou pouze pohybem rukou ve vzduchu. [4], [5]. V oblasti konektivity je nyní kladen velký důraz na vysokorychlostní bezdrátové připojení a cloudové výpočty, což by mohlo snížit potřebu drahého a výkonného lokálního hardwaru. S příchodem 5G a Wi-Fi 6 je nyní možné přenášet velké objemy dat s minimálním zpožděním, což je klíčové pro streamování komplexního VR obsahu. Služby jako NVIDIA CloudXR slibují, že nabídnou streamované zážitky virtuální reality, které odstraní potřebu vlastnit výkonný osobní počítač. [3], [4] Celkově lze říci, že technologie virtuální reality jsou na vzestupu a stávají se stále dostupnějšími a přizpůsobivějšími, což otevírá nové možnosti pro průmyslové i konzumní aplikace a otevírá dveře novým formám interakce a zážitkům.

3.2 TECHNOLOGIE AR

Rozšířená realita (Augmented Reality, AR) je inovativní technologie, která rozšiřuje naše fyzické prostředí o digitální informace, například v podobě textu, grafiky, zvuku, videa nebo i interaktivních prvků, které se mohou dynamicky měnit v reálném čase.

Rozšířená realita zahrnuje integraci digitálního obsahu s reálným světem v reálném čase, což umožňuje uživatelům interakci s oběma formami reality současně.

Rozšířená realita nám umožňuje splývání digitálního a fyzického světa takovým způsobem, že se digitální informace stávají prakticky neodmyslitelnou součástí naší každodenní zkušenosti. Jedním z klíčových aspektů rozšířené reality je její schopnost poskytnout uživatelům kontextově relevantní informace. [6] Celkově platí, že rozšířená realita nabízí novou perspektivu, jak poznávat a interagovat se světem kolem nás, a to ve velmi přizpůsobivém a uživatelsky přívětivém formátu. Zatímco jsou zde určité technologické a etické výzvy, potenciál rozšířené reality jako nástroje pro rozšíření našeho vnímání a interakce s okolním světem je enormní. [6], [7]

Výzvy spojené s rozšířenou realitou zahrnují především otázky související s uživatelským rozhraním, energetickou náročností a ochranou soukromí. Navzdory těmto výzvám má AR technologie obrovský potenciál, která představuje novou éru v interakci mezi digitálním a fyzickým světem. [6], [7]

Obr. 2 AR brýle
Zdroj: [vlastní]

3.3 KLÍČOVÉ ROZDÍLY MEZI VIRTUÁLNÍ A ROZŠÍŘENOU REALITOU

Klíčové rozdíly mezi virtuální realitou a rozšířenou realitou spočívají především v interakci s okolním světem, hardwarových požadavcích a využití v různých aplikacích. [5]

Obě technologie interagují s fyzickým světem, ale virtuální realita vás úplně ponoří do virtuálního světa a izoluje od reálného prostředí, kdežto rozšířená realita naopak rozšiřuje reálný svět o virtuální prvky a umožňuje interakci s oběma. To přímo souvisí se zážitkem. Virtuální realita nabízí hluboký zážitek, kde je uživatel transportován do jiného světa. Rozšířená realita poskytuje méně hluboký zážitek, protože se stále nacházíte ve svém fyzickém prostředí.

Virtuální realita obvykle vyžaduje vyšší nároky na specializovaný hardware, jako jsou VR brýle a často také různé senzory a ovladače pro sledování pohybu. Na druhou stranu rozšířená realita může být spuštěna na běžnějších zařízeních, jako jsou chytré telefony a tablety, ačkoliv i zde existují specializovaná AR zařízení. Virtuální realita používá specializované ovladače a často i haptickou zpětnou vazbu. Rozšířená realita může využívat dotykové displeje, gesta a hlasové ovládání. AR aplikace jsou obvykle mobilnější, protože nevyžadují tolik hardwaru a mohou být používány v běžném, každodenním prostředí. Virtuální realita obvykle vyžaduje více prostoru a nastavení. [5], [8]

Rozdíl je také ve využití obou realit, kde virtuální realita je často používána v zábavě, simulacích a výcviku, kde je úplná imerse žádoucí. Rozšířená realita najde uplatnění ve více praktických aplikacích, jako je navigace, školení, lékařství a mechanická údržba.

Zatímco rozšířená realita má širší průmyslové využití a může být implementována do existujících systémů a procesů, virtuální realita je často nákladnější na vývoj a nasazení.

Obě technologie mají jedinečné výhody a omezení, a v některých případech se mohou i doplňovat, jak je vidět v konceptech jako je smíšená realita (MR – Mixed reality). [8]

4 FYZIOLOGICKÉ PROJEVY

3.1 ZRAKOVÉ A VESTIBULÁRNÍ SYSTÉMY

Zrakový systém:

- Tento systém je zodpovědný za zpracování vizuálních informací, které přicházejí do našich očí. Ve VR jsou zrakové podněty klíčové pro vytváření ponoření a realismu. Kvalita obrazu, rozlišení, frekvence snímků a široký zorný úhel jsou některé z faktorů, které mohou ovlivnit uživatelský zážitek ve VR. [9], [10], [11]
- Správné sledování pohybu hlavy a očí může také výrazně zlepšit ponoření. Pokud se virtuální svět pohybuje synchronně s pohyby hlavy uživatele, posiluje to pocit ponoření a realismu.

Vestibulární systém:

- Vestibulární systém je součástí vnitřního ucha a je zodpovědný za vnímání polohy a pohybu hlavy v prostoru. Tento systém je klíčový pro udržení rovnováhy a orientace v prostoru.
- V kontextu VR může dojít k nesouladu mezi zrakovými a vestibulárními podněty, což může vyvolat "kinetózu ve virtuální realitě" nebo "nevolnost z VR". Pokud například ve VR vidíme, že se rychle pohybujeme, ale náš vestibulární systém necítí žádný skutečný pohyb, může to vyvolat nepohodlí.

3.2 KARDIOVASKULÁRNÍ REAKCE

Fyzická Aktivita:

- Některé VR aplikace a hry vyžadují od uživatele aktivní pohyb, jako je chůze, běh, skákání nebo mávání rukama. Tyto fyzické aktivity, podobně jako v tradičním sportu, mohou zvýšit srdeční frekvenci.

Emoční Reakce:

- Intenzivní emoční zážitky, ať už vyvolané strachem, vzrušením nebo radostí, mohou zvýšit srdeční frekvenci. Například hororové hry nebo intenzivní akční scény mohou způsobit

zvýšení srdeční frekvence uživatele. Ve vojenském kontextu může jít o grafické zobrazení zranění či scén s agresivním kontextem v rámci bojových a humanitárních činností.

3.3 STRESOVÁ REAKCE

Ve virtuální realitě může být stres vyvolán různými stimuly, jako jsou výškové simulace, simulace veřejného vystoupení, exponenciální terapie fobií, nebo i virtuální bojové situace. Tyto stimuly mohou vyvolat podobné fyziologické reakce jako reálné stresové situace.

Ve vojenském kontextu má virtuální realita (VR) velký potenciál v tréninku stresové reakce a připravenosti vojáků na různé scénáře.

Simulace bojových situací:

- VR může vytvářet realistické bojové simulace, které pomáhají vojákům adaptovat se na stresové situace, které mohou zažít na bojišti. Může se jednat o nácvik bojových situací, záchranných misí, nebo ovládání technologie pod tlakem.

Výcvik rozhodování pod tlakem:

- Použití VR umožňuje simulovat situace, ve kterých vojáci musí rychle reagovat a učinit rozhodnutí pod velkým stresem. To může zlepšit jejich schopnost zachovat si klidnou mysl a efektivně se rozhodovat i v reálném stresovém prostředí. [9], [10], [11]

3.4 NEUROLOGICKÁ REAKCE

VR může ovlivnit mozkovou aktivitu, protože zasahuje do zpracování senzorických informací. Některé studie ukazují, že VR může pomoci při léčbě fobií nebo PTSD tím, že poskytuje kontrolované prostředí pro expozici a terapii.

Senzo-motorická koordinace:

- VR může ovlivnit senzo-motorickou koordinaci. Uživatelé mohou zažívat tzv. "VR sickness", což je podobný stav jako motion sickness, když dochází k rozporu mezi vizuálním vnímáním pohybu a vnímáním vnitřního ucha, které zaznamenává skutečný fyzický pohyb.

Plasticita mozku:

- Pravidelné vystavení VR může vést k neuroplasticitě, což je proces, při kterém se mozek přizpůsobuje a mění podle nových zkušeností a učení. To znamená, že VR může být použito pro terapeutické účely, například při rehabilitaci po mozkové příhodě.

Percepce reality:

- Dlouhodobé používání VR může ovlivnit to, jak lidé vnímají skutečný svět, což může mít jak pozitivní, tak negativní důsledky.

Rozšířená Realita (AR)

- Rozšířená realita kombinuje skutečný svět s virtuálními prvky, často prostřednictvím obrazovky chytrého telefonu nebo speciálních AR brýlí.

Zvýšená zapojení:

- AR může zvýšit zapojení a motivaci, například ve vzdělávání nebo při práci, protože interaktivní prvky mohou zvýšit zájem a paměťové uchování informací.

Rozšíření smyslů:

- AR aplikace mohou pomoci lidem lépe interpretovat a rozumět světu kolem nich tím, že přidávají informační vrstvy do jejich vizuálního pole.

Multitasking:

- AR může zlepšit schopnost multitaskingu u některých jedinců tím, že poskytuje doplňující informace v jejich vizuálním poli, které mohou souviset s úkolem, který právě vykonávají. Obecně je důležité, aby bylo věnováno pozornost možným negativním účinkům dlouhodobého používání VR a AR, jako je digitální únavu očí, sociální izolace nebo závislost na technologii. Klinický výzkum je stále v raných fázích, ale počet studií roste, což umožňuje lepší porozumění neurologickým důsledkům těchto technologií. [9], [10], [11]

3.5 MUSKULÁRNÍ REAKCE

Virtuální realita (VR) nachází v armádách po celém světě čím dál tím více uplatnění, a to nejen v tréninkových programech, ale i v simulacích, nácviku taktik a psychologickém tréninku vojáků. Studie zaměřující se na muskulární reakce vojáků v prostředí virtuální reality mohou poskytnout cenné informace o fyzické zátěži, únavě, a dokonce i o riziku úrazů spojených s používáním těchto systémů. Muskulární reakce na virtuální realitu může zahrnovat následující aspekty:

Svalová aktivita:

- VR může stimulovat svalovou aktivitu napodobováním reálných bojových scénářů, které mohou zahrnovat střelbu, manévrování, nebo plazení se terénem. Vojáci tak mohou procvičovat svaly a motorické dovednosti potřebné pro boj.

Imitace zátěže:

- Některé VR tréninkové systémy mohou být spojeny s nositelnými zařízeními, které simulují váhu a rozložení zátěže vojenské výstroje a vybavení, což může ovlivnit svalovou reakci a kondici.

Reakce na stres:

- Vystavení stresovým situacím ve VR, jako jsou bojové situace nebo taktické dilema, může vyvolat fyzickou reakci podobnou skutečné situaci, včetně zvýšení srdečního tepu a napětí svalů.

Adaptace a učení:

- Opakovaným tréninkem ve VR může dojít k adaptaci svalů a nervového systému, což zlepšuje koordinaci, reakční časy a svalovou paměť, což je důležité pro rychlé a efektivní reakce v reálných bojových situacích.

Prevence úrazů:

- Výzkum muskulární reakce na VR pomáhá lépe porozumět tomu, jak se vojáci pohybují a reagují ve virtuálním prostředí, což může vést k designování lepších tréninkových programů, které minimalizují riziko úrazů.

Rehabilitace:

- VR také nachází využití v rehabilitačních programech, kde mohou vojáci opětovně začlenit a posilovat svaly po zranění nebo dlouhodobé absenci.
- Při aplikaci VR v armádě je důležité pamatovat na možné negativní účinky, jako je virtuální realitní nemoc (podobná mořské nemoci), která může zahrnovat nevolnost, dezorientaci a ztrátu rovnováhy. Toto může mít za následek nejen nepříjemné pocity, ale také potenciální svalové napětí nebo zranění při náhlých reakcích.

Prozkoumávání těchto reakcí vyžaduje multidisciplinární přístup, včetně kineziologie, ergonomie, psychologie a technologického vývoje, aby se zajistilo, že virtuální tréninkové prostředky jsou efektivní a bezpečné. [9], [10], [11]

3.6 Změny ve vnímání

Dlouhodobé používání virtuální reality (VR) může mít různé účinky na vnímání a kognitivní funkce jedince. I když se výzkum v této oblasti neustále rozvíjí, jsou zde některé potenciální změny, které byly identifikovány:

Změny ve vizuálním vnímání:

- Někteří uživatelé mohou zaznamenat změny ve způsobu, jakým jejich mozky zpracovávají vizuální informace. Přechod z VR zpět do reálného světa může způsobit dočasné rozostření zraku nebo potíže s odhadem vzdálenosti a hloubky.

Cybersickness:

- Podobně jako kinetóza může dlouhodobé vystavení se virtuálnímu prostředí vést k pocitu nevolnosti, závratě a dezorientace. To je způsobeno rozdílem mezi vizuálními signály a těmi, které mozek dostává z vestibulárního systému vnitřního ucha.

Adaptační obtíže:

- Po dlouhém sezení v VR mohou uživatelé mít potíže s adaptací na skutečný svět. Může jim trvat déle, než si zvyknou na fyzikální omezení skutečného světa, což může mít za následek neobratnost nebo dokonce problémy s vykonáváním běžných úkonů.

Změny v prostorovém vnímání a navigaci:

- Virtuální realita může ovlivnit schopnost uživatele vnímat a navigovat ve fyzickém prostoru. Studie ukázaly, že dlouhodobé používání VR může vést k přizpůsobení mozku na virtuální prostředí, což může ovlivnit schopnost navigace ve skutečném světě.

Psychologické účinky:

- Existují obavy ohledně toho, jak může dlouhodobé ponoření se do VR ovlivnit duševní zdraví. To zahrnuje rizika, jako jsou deprese, úzkost a izolace, zejména pokud VR nahradí většinu skutečných interakcí nebo aktivit.

Závislost:

- Jako s mnoha technologiemi, i u VR existuje riziko, že se uživatelé stanou závislími na zkušenosti, kterou poskytuje, což může vést k sociální izolaci a zanedbávání jiných aspektů života.

Plasticita mozku:

- Mozek je plastický a může se přizpůsobit novým zkušenostem, což je výhoda při učení se novým dovednostem. V případě VR by to mohlo znamenat, že dlouhodobé používání by mohlo vést k trvalým změnám v neuronových cestách.

Je důležité poznamenat, že tyto účinky mohou být různě intenzivní u různých jedinců a mohou také záviset na konkrétních charakteristikách VR zkušenosti, jako je kvalita imerze, typ interakce a délka a frekvence sezení. Navíc se mnoho výzkumů koná v kontrolovaném prostředí, a proto mohou být skutečné účinky v běžném používání jiné. [9], [10], [11]

3.7 EMOČNÍ REAKCE

Virtuální realita (VR) je poměrně novým nástrojem, který se začíná výrazněji prosazovat v mnoha odvětvích, včetně psychologie a terapie. Emoční reakce na virtuální realitu mohou být silné a někdy i nečekaně intenzivní, a to díky imerznímu prostředí, které dokáže simulovat skutečné situace s vysokým stupněm realismu. Uživatelé se mohou cítit skutečně přítomni v digitálním světě, což umožňuje stimulovat a zkoumat emocionální reakce v kontrolovaném prostředí. [9], [10], [11]

Emoční reakce na VR

Uživatelé mohou zažívat širokou škálu emocí při interakci s virtuální realitou, včetně strachu, radosti, smutku, vzrušení nebo klidu. Tyto reakce mohou být způsobeny různými aspekty VR zážitku, jako je obsah, interaktivita a imerzivnost.

Obsah VR:

- Téma a scénář VR zážitku mohou vyvolávat konkrétní emoce. Například terapeutické aplikace mohou využívat uklidňující scény k indukci relaxace, zatímco hororové hry mohou vyvolávat strach a úzkost.

Interaktivita:

- Možnost ovlivnit virtuální prostředí a interagovat s ním může zvýšit pocit kontroly a ponoření, což může vést k intenzivnějším emocím.

Imerzivnost:

- Stupeň, do jakého se uživatel cítí být "přítomný" ve virtuálním prostředí, je klíčový pro emoční reakce. Vysoká imerzivnost může zesílit emoce, a dokonce vyvolat fyziologické reakce podobné těm, které by se objevily ve skutečné situaci.

Chronické změny v chování

Vliv VR na dlouhodobé chování a emoční stav uživatelů je předmětem stále probíhajícího výzkumu. Existuje několik způsobů, jakými může VR ovlivnit chronické změny v chování:

Terapeutické využití:

- VR se stává nástrojem pro léčbu různých psychologických problémů, jako je PTSD, fobie, úzkostné poruchy, a dokonce i deprese. Opakované vystavení terapeutickému prostředí VR může vést k dlouhodobým změnám chování a zlepšení strategií zvládání.

Trénink a vzdělávání:

- VR se využívá pro simulaci realistických scénářů pro trénink ve vysokém riziku situacích (např. lékařské procedury, bezpečnostní tréninky). Dlouhodobé vystavení těmto simulacím může vést k posílení potřebných dovedností a změně chování.

Závislost a unikání:

- Existuje riziko, že někteří jedinci mohou upřednostňovat virtuální realitu před reálným světem, což by mohlo vést k sociální izolaci nebo zanedbávání skutečných životních závazků a vztahů.

Empatie a sociální dovednosti:

- VR může posílit empatii a sociální dovednosti tím, že uživatele umístí do situací, které by jinak nezažili. To může mít dlouhodobý pozitivní dopad na chování a mezilidské vztahy.

Výzkum a vývoj

Výzkum vlivu VR na emoční a chování je stále v raných fázích. Potenciální dlouhodobé účinky jsou často nejasné a mohou se výrazně lišit v závislosti na jedinci a typu VR zážitku.

3.8 POZITIVNÍ A NEGATIVNÍ DŮSLEDKY

Používání virtuální reality (VR) má řadu pozitivních i negativních důsledků, které se dotýkají různých aspektů lidského života a společnosti.

Pozitivní důsledky

Vzdělávání a školení:

- VR umožňuje simulaci realistických scénářů, což je užitečné pro vzdělávací účely a školení ve vysoce rizikových oblastech, jako je lékařství a letectví, aniž by bylo vystaveno skutečnému riziku.

Zábava:

- VR poskytuje imerzivní zážitky ve hrách a zábavě, umožňuje uživatelům zažít situace, které by jinak nebyly možné nebo by byly příliš nebezpečné.

Rehabilitace a terapie:

- VR se používá pro rehabilitaci pacientů po úrazech, pomáhá například při zotavení z mrtvice, a také se využívá v psychoterapii, například při léčbě fobií.

Sociální interakce:

- VR umožňuje lidem interagovat v virtuálním prostoru, což může být prospěšné pro ty, kteří jsou fyzicky izolováni nebo mají omezenou mobilitu.

Negativní důsledky

Zdravotní problémy:

- Dlouhodobé používání VR může způsobit zdravotní problémy, jako je nevolnost, bolesti hlavy, únavu očí, a dokonce i poškození zraku.

Sociální izolace:

- Ačkoli VR může poskytnout platformu pro virtuální sociální interakci, může také vést k sociální izolaci, když jedinci upřednostňují virtuální světy před reálným sociálním kontaktem.

Závislost:

- VR může být návyková, a lidé mohou strávit příliš mnoho času ve virtuálních světech, což může mít negativní dopad na jejich skutečný život a vztahy.

Psychologické účinky:

- Intenzivní a realistické virtuální zkušenosti mohou mít nečekané psychologické účinky, včetně desenzibilizace k násilí nebo vytváření nerealistických očekávání vůči skutečnému světu.
- Využívání VR by mělo být vyváжено a doprovázeno povědomím o možných rizicích, aby se maximalizovaly jeho výhody a minimalizovaly potenciální škody.

Adaptace a habituace:

- Studium, jak se lidé adaptují na VR prostředí při opakovaném používání a jaké dlouhodobé změny v chování to může způsobit.

ZÁVĚR

Virtuální realita (VR) přináší revoluční zážitky ve vzdělávání, zábavě a terapii, ale také vyvolává různé fyziologické reakce. Při ponoření do VR může docházet ke kinetóze způsobené nesouladem mezi zrakovým a vestibulárním systémem, stejně jako k zvýšení srdeční frekvence a různým neurologickým a emočním reakcím. Důležité je pochopit a zkoumat tyto účinky, zvláště s narůstajícím využitím VR. Studie ukazují, že VR může ovlivnit zrak, vestibulární systém, kardiovaskulární reakce, stresové odpovědi, neurologické funkce a svalovou aktivitu. Přestože VR nabízí mnoho výhod, je nezbytné být si vědom potenciálních rizik spojených s dlouhodobým používáním, včetně digitální únavy očí, sociální izolace a závislosti na technologii. Výzkum v této oblasti je stále v počátečních fázích, ale rychle se rozvíjí, což umožňuje hlubší porozumění těmto důsledkům.

Použitá literatura

- [1] LOWOOD, H. E., Virtual reality, Encyclopedia Britannica, 21 Sep. 2023, <https://www.britannica.com/technology/virtual-reality>. [cit. 2023-08-28].
- [2] GÖRNER, T., HOŘEJŠÍ, P., KURKIN, O., VYZTYMDP: Virtuální realita: Úvodní úroveň, e-book, ISBN 978-80-87539-07, ZČU 2012. [cit. 2023-08-28].
- [3] Virtuální realita – historie a současnost [online]. Dostupné z: <https://vreducation.cz/virtualni-realita-historie-a-soucasnost/>. [cit. 2023-08-28].
- [4] CHAN, M., Virtual reality: representations in contemporary media. Paperback edition first published. New York: Bloomsbury, 2015. ISBN 978-1-5013-0864-2.
- [5] Porovnání technologií VR AR MR XR. Online. Dostupné z: <https://vreducation.cz/porovnani-technologii-vr-ar-mr-xr/>. [cit. 2023-07-28].
- [6] What is augmented reality (AR)? Online. Dostupné z: <https://www.sap.com/products/scm/industry-4-0/what-is-augmented-reality.html>. [cit. 2023-08-24].
- [7] KALIRAJ, P., DEVI, T., Innovating with Augmented Reality, Applications in Education and Industry. 1st ed. CRC Press, 2021. Web. 15 Oct. 2022., eBook ISBN9781003175896.
- [8] GREENWALD, W., Augmented Reality (AR) vs. Virtual Reality (VR): What's the Difference? Online. Dostupné z: <https://www.pcmag.com/news/augmented-reality-ar-vs-virtual-reality-vr-whats-the-difference>. [cit. 2023-08-02].
- [9] The Physiological Society. (2023). Defining virtual, augmented and mixed reality in physiology education. Načteno z <https://www.physoc.org/>.
- [10] CHYTAS, D., SALMAS, M., SKANDALAKIS, G. P., & TROUPIS, T. G. (2021). Augmented and virtual reality in anatomy education: Can they be effective if they do not provide immersive experience? PubMed. Načteno z <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34236773/>.

- [11] I Spy Physiology Blog. (2023). Virtual Reality Gives Students a New Look at Physiology. Načteno z <https://ispyphysiology.com/>.

Název:	Sborník z mezinárodní konference Leadership v teorii a praxi
Editoři:	Evžen Tondl, Roman Dont
Vydavatel:	Univerzita obrany, Brno
Rok vydání:	2024

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-7582-485-1 (online ; pdf)